

Educational Dropout in Iran: A Sociological Meta-Synthesis of Contributing Factors

Pejman Ebrahimi Sirizi

Ph. D. Student of Social Problems of Iran, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran pezhman.ebrahimi@yahoo.com

Ali Ruhani

Associate Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran aliruhani@yazd.ac.ir (Corresponding Author)

Hossein Afrasiabi

Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran hafraziabi@yazd.ac.ir

Mahnaz Farahmand

Associate Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran farahmandm@yazd.ac.ir

Abstract

School dropout is a critical challenge facing Iran's education system, with a significant increase following the COVID-19 pandemic and the shift to remote learning. This study aims to identify the factors contributing to school dropout using a qualitative meta-synthesis approach based on Sandelowski and Barroso's (2007) seven-step model. Data were collected from qualitative articles published between 2012 and 2022. Out of 68 identified articles, 20 were selected for final analysis based on methodological and thematic criteria. The reliability of findings was confirmed using the Kappa coefficient (0.86), indicating excellent agreement. The analysis revealed six key factors: family dysfunction, economic barriers, educational inequality, social exclusion, cultural stigmatization, and individual differences. Family dysfunction, including divorce, parental addiction, and lack of supervision, emerged as the most influential factor with the highest frequency. As the first comprehensive meta-synthesis in Iran, this study highlights the interplay of individual (e.g., lack of motivation) and structural (e.g., poverty, ethnic disparities) factors in reproducing educational inequality, aligning with sociological theories such as Bourdieu's cultural capital. The findings underscore the need for targeted policies, including enhanced social support and curriculum reforms, to address dropout, particularly in deprived regions and among girls. This study offers practical recommendations for policymakers and sets the stage for future research on the role of technology and gender disparities in school dropout.

KeyWords: School Dropout, Students, Educational System, Meta-Synthesis, Family Dysfunction.

Social Problems of Iran

Journal, Vol. 16, No. 1, Sprig 2025, 83-120

Received: 23/9/2024 Accepted: 3/12/2024

ISSN: 2476-6933

2476-695X© The Author(s). Published by Kharazmi University

Extended Abstract

1. Introduction

School dropout, encompassing both students who never enroll and those who abandon education prematurely, represents a critical socio-educational challenge in Iran, undermining the nation's aspirations for universal literacy and sustainable development. Over the past decade, particularly following the COVID-19 pandemic and the shift to remote learning, dropout rates have surged, exacerbating educational inequalities and threatening social cohesion. This phenomenon not only jeopardizes individual life trajectories but also reflects broader systemic issues, including socioeconomic disparities, cultural norms, and institutional shortcomings. In Iran, where education is a cornerstone of social mobility and national progress, understanding the multifaceted causes of dropout is imperative for designing effective interventions. From a sociological perspective, school dropout can be conceptualized through frameworks such as conflict theory, which posits that educational systems reproduce class structures by favoring privileged groups, and Bourdieu's concept of cultural capital, which highlights how family background shapes academic success. These theories underscore the interplay of structural (e.g., economic barriers, educational policies) and individual (e.g., motivation, learning disabilities) factors in perpetuating dropout. In the Iranian context, additional layers of complexity arise from cultural practices (e.g., early marriage for girls), ethnic diversity, and regional disparities, which amplify educational exclusion. As the first study of its kind in Iran, it aims to answer the central research question: What are the conditions and factors contributing to student dropout in the Iranian educational context? By integrating diverse qualitative perspectives, this research seeks to inform evidence-based policies to reduce dropout rates, particularly among vulnerable populations such as girls and students in deprived regions.

2. Methodology

This study adopts a qualitative meta-synthesis approach, following the seven-step framework proposed by Sandelowski and Barroso (2007), to synthesize findings from prior qualitative research on school dropout in Iran. Meta-synthesis involves the systematic analysis of qualitative studies to generate deeper, integrative insights into a phenomenon, moving beyond mere aggregation to develop a novel conceptual framework. The research process began with formulating the research question, followed by a systematic literature review. Data were sourced from Persian-language qualitative articles published between 2012 and 2022 (1391–1401 in the Iranian calendar) in reputable databases. From an initial pool of 68 articles, 20 were selected for final analysis based on rigorous inclusion criteria: qualitative methodology, focus on school dropout among Iranian students (excluding non-Iranian nationals and university students), and methodological quality assessed using the Critical Appraisal Skills Programme (CASP) tool. Articles scoring below 30 on the CASP 50-point rubric (indicating “good” quality) were excluded.

School Dropout in Iran: A Comprehensive Meta-Synthesis

Data extraction involved identifying key findings, codes, and themes from the selected studies. These were analyzed inductively, following Sandelowski and Barroso's steps of data synthesis, which include categorizing findings, identifying patterns, and integrating themes into a cohesive model. To ensure reliability, the Kappa coefficient was calculated, yielding a value of 0.86, indicating excellent inter-rater agreement. The final stage involved presenting the synthesized findings as a conceptual model of dropout factors, validated through triangulation with theoretical frameworks and empirical literature.

3. Findings

The meta-synthesis identified six primary factors contributing to school dropout in Iran, categorized into external and internal dimensions.

Family Dysfunction (External Factor): Family dysfunction emerged as the most prevalent and influential factor, cited in 17 of the 20 studies. This category encompasses intra-family conflicts, such as divorce, parental addiction, authoritarian parenting, and lack of supervision, which disrupt the stability necessary for sustained educational engagement. For instance, in families with addicted parents, children often prioritize economic contributions over schooling, particularly in low-income households. Similarly, weak parental oversight, often linked to low literacy or aging parents, reduces academic support, leading to disengagement.

Economic Barriers (External Factor): Cited in 15 studies, economic barriers include poverty, unemployment, inability to afford educational costs and lack of financial support systems. In impoverished regions, children, especially boys, may leave school to supplement family income, while girls face additional pressures from early marriage driven by economic necessity. The reduction in per capita education budgets and rising household costs, as noted in national statistics, further exacerbate these challenges.

Educational Inequality (Internal Factor): Also cited in 15 studies, educational inequality stems from disparities in school resources, teacher qualifications, and curriculum relevance. In rural and marginalized areas, schools often lack adequate infrastructure, experienced teachers, or engaging curricula, leading to student disinterest. Weak teacher-student relationships and outdated teaching methods further alienate students, particularly those from disadvantaged backgrounds.

Social Exclusion (External Factor): Identified in 14 studies, social exclusion manifests through negative peer influences, shifting societal values and geographic mobility. For example, relocation to remote areas without secondary schools disproportionately affects girls, who face cultural and logistical barriers to continuing education. Social media also distracts students, fostering a preference for instant gratification over academic investment.

Cultural Stigmatization (External Factor): Cited in 12 studies, cultural stigmatization significantly impacts girls' education. Traditional norms prioritizing early marriage over schooling, negative attitudes toward girls' education, and fears of social dishonor discourage female students. In rural communities, cultural taboos,

such as objections to male teachers or co-educational settings, further limit girls' access to education.

Individual Differences (External Factor): Noted in 8 studies, individual differences include lack of motivation, learning disabilities, physical or mental health issues, and developmental challenges. Low motivation, often linked to an unwelcoming school environment or misaligned curricula, was the most significant individual factor. Students with repeated academic failures or poor self-concept are particularly vulnerable to dropping out.

4. Conclusion

The findings align with sociological theories that frame education as a site of social reproduction. Bourdieu's concept of cultural capital explains how low parental education and limited cultural resources hinder academic success, as seen in families with illiterate or disengaged parents. Conflict theory further elucidates how educational systems perpetuate class and gender inequalities, with schools in affluent areas offering better resources than those in marginalized regions. Bernstein's theory of linguistic codes also applies, as students from linguistic minorities or low-literacy families struggle with the formal language of instruction, increasing their risk of dropout. The prominence of family dysfunction underscores the need for social support systems to stabilize families, such as counseling for addiction or financial aid for low-income households. Economic barriers, exacerbated by reduced education budgets and rising living costs, call for increased public investment in education, particularly in rural areas. Educational inequality highlights the urgency of teacher training, curriculum reform, and equitable resource allocation to enhance student engagement. Cultural stigmatization, especially affecting girls, necessitates community-based interventions to shift traditional norms and promote gender equity in education. This study's novelty lies in its comprehensive synthesis of qualitative research, offering a multidimensional model of dropout factors specific to Iran. Unlike previous studies, which often focused on singular causes, this meta-synthesis integrates diverse perspectives, revealing the synergistic effects of structural and individual factors. The findings have significant policy implications, including the need for real-time monitoring of dropout rates, targeted support for at-risk students (e.g., those in dysfunctional families or rural girls), and reforms to make curricula more inclusive and relevant. In conclusion, addressing school dropout in Iran requires a multifaceted approach that tackles family, economic, educational, social, and cultural barriers. By aligning policies with the sociological insights from this study, Iran can move toward equitable education, reducing dropout rates and fostering sustainable development. This meta-synthesis provides a robust foundation for policymakers, educators, and researchers to design evidence-based strategies that ensure all children remain in school.

KeyWords: School Dropout, Students, Educational System, Meta-Synthesis, Family Dysfunction.

مسئله بازماندگی تحصیلی در ایران؛ یک مطالعه فراترکیب

پژمان ابراهیمی سیریزی^۱ ID، علی روحانی^{۲*} ID، حسین افراسیابی^۳ ID، مهناز فرهمند^۴ ID

چکیده

بازماندگی تحصیلی یکی از چالش‌های اساسی نظام آموزش و پرورش ایران است که پس از همه‌گیری کووید-۱۹ و گسترش آموزش غیرحضوری به‌طور چشمگیری افزایش یافته است. این پژوهش با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر بازماندگی تحصیلی، از رویکرد فراترکیب کیفی بر اساس مدل هفت‌گانه ساندلوسکی و باروسو (۲۰۰۷) برای ارزیابی و تحلیل نظام‌مند نتایج و یافته‌های مطالعات پیشین استفاده کرده است. داده‌ها از مقالات کیفی منتشرشده در بازه ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱ گردآوری شد. از میان ۶۸ مقاله شناسایی شده، ۲۰ مقاله براساس معیارهای روش‌شناختی و موضوعی برای تحلیل نهایی انتخاب شدند. پایایی یافته‌ها با شاخص کاپا (۰/۸۶) تأیید شد که نشان‌دهنده توافق عالی است. تحلیل‌ها شش عامل کلیدی را شناسایی کردند: نابسامانی خانوادگی، موانع اقتصادی، نابرابری آموزشی، انزوای اجتماعی، انگ‌های فرهنگی و تفاوت‌های فردی. نابسامانی خانوادگی، شامل طلاق، اعتیاد والدین و ضعف نظارت، با بیشترین فراوانی، تأثیرگذارترین عامل بود. این پژوهش، به‌عنوان اولین مطالعه فراترکیب جامع در ایران، با تحلیل تجربه‌های زیسته دانش‌آموزان، نقش تعامل عوامل فردی (مثل بی‌انگیزگی) و ساختاری (مثل فقر، نابرابری قومی) را در بازتولید نابرابری آموزشی برجسته کرد. یافته‌ها با نظریه‌های جامعه‌شناختی مانند سرمایه فرهنگی بورديو هم‌خوانی دارند و بر ضرورت سیاست‌گذاری‌های هدفمند، ازجمله تقویت حمایت‌های اجتماعی و اصلاح برنامه‌های آموزشی، تأکید می‌کنند. این مطالعه برای کاهش بازماندگی تحصیلی، به‌ویژه در مناطق محروم و برای دختران، راهکارهای عملی پیشنهاد می‌دهد و زمینه را برای تحقیقات آتی درباره نقش فناوری و نابرابری‌های جنسیتی فراهم می‌سازد.

کلیدواژگان: بازماندگی تحصیلی، دانش‌آموزان، نظام آموزشی، فراترکیب، نابسامانی خانوادگی

۱. دانشجوی دکتری مسائل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران/pezhman.ebrahimic@yahoo.com
۲. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)/aliruhani@yazd.ac.ir
۳. استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران/hafrasiabi@yazd.ac.ir
۴. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران/farahmandm@yazd.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۱۳

فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۸۳ تا ۱۲۰

ISSN: 2476-6933

2476-695X© The Author(s). Published by Kharazmi University

۱. مقدمه و بیان مسئله

در سال‌های اخیر، بازماندگی تحصیلی به عنوان یکی از چالش‌های کلیدی فرهنگی و اجتماعی ایران مورد توجه بوده است. آمارهای متفاوتی از میزان بازماندگی گزارش شده و همه‌گیری کووید-۱۹ در سال‌های اخیر این نرخ را افزایش داده است (حیدری، صداقت و میرزائی، ۱۴۰۱: ۵۰). بازماندگی تحصیلی و بی‌سوادی دو وجه یک پدیده اجتماعی‌اند. کاهش بازماندگی کودکان و نوجوانان و ریشه‌کنی بی‌سوادی هدف اساسی نظام‌های آموزشی و جوامع برای تحقق توسعه پایدار است. سواد، به عنوان پیش‌نیاز توانمندسازی افراد در جهان مدرن، نقش حیاتی در روابط اجتماعی، بهداشت، مصرف و فعالیت‌های روزمره ایفا می‌کند. بی‌سوادی و کم‌سوادی هم علت موجد و هم علت مبقیه بسیاری از آسیب‌های اجتماعی است. بی‌سوادی یا کم‌سوادی نه تنها ریشه بسیاری از آسیب‌های اجتماعی است، بلکه زندگی و آینده افراد را با مخاطرات و ناکامی‌های جدی مواجه می‌سازد (قنبرپورعالم، فرح‌بخش و اسمعیلی، ۱۳۹۱).

بازماندگی تحصیلی در بستر محرومیت و نابرابری مفهوم‌پردازی می‌شود. نظریه تضاد، یکی از چهارچوب‌های کلیدی برای تحلیل نابرابری‌های اجتماعی، مسائل اجتماعی را نتیجه تقسیم جامعه به طبقات دارا و فقیر می‌داند (بهنام‌فریمانی و همکاران، ۱۴۰۱). این نظریه تأکید دارد که مدارس سبب تداوم نظام طبقاتی از یک نسل به نسل دیگر می‌شوند و نظام آموزشی، با تداوم ساختار طبقاتی، موفقیت تحصیلی فرزندان را به طبقه اجتماعی والدین وابسته می‌کند. هرچه طبقه اجتماعی بالاتر باشد، احتمال موفقیت تحصیلی بیشتر است، زیرا گزینش و ادامه تحصیل از خطوط طبقاتی تبعیت می‌کند.

آموزش، فراتر از یادگیری، میدان رقابتی برای کسب امتیازهای اجتماعی است و نابرابری در نقطه شروع این رقابت، تحت تأثیر شرایط اجتماعی و فرهنگی خانواده، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد (امیری، ۱۳۹۳). خانواده، به ویژه در وضعیت اقتصادی-اجتماعی ضعیف، بر عملکرد تحصیلی تأثیر منفی می‌گذارد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند بازماندگان تحصیلی عمدتاً از خانواده‌های کم‌درآمد با شرایطی نظیر مسکن نامناسب، فقدان سرپرستی، یا تعداد زیاد فرزندان هستند. مشکلات اقتصادی والدین، آگاهی و نظارت آن‌ها بر تحصیل فرزندان را کاهش داده و روابط خانوادگی سالم را مختل می‌کند که در بلندمدت توانایی‌های بالقوه کودکان را تضعیف می‌کند (مدنی، ۱۳۹۱: ۸۶). مفاهیم نابرابری و عدالت آموزشی، مانند دوروی یک سکه، دسترسی گروه‌های مختلف (طبقاتی، جنسیتی، قومی و جغرافیایی) به

آموزش را تعریف می‌کنند. کاهش نابرابری آموزشی، پیش‌نیاز تحقق عدالت آموزشی است و مورد توجه سیاست‌گذاران آموزشی در سراسر جهان قرار دارد. نابرابری‌های آموزشی نه تنها به افت تحصیلی و بازماندگی منجر می‌شوند، بلکه می‌توانند ثبات نظام اجتماعی را تهدید کنند (زارع شاه‌آبادی و بنیاد، ۱۳۹۳: ۴۱؛ حسینی فتح‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۱۵).

در ایران، نابرابری‌های قومی یکی از ابعاد برجسته این مسئله است. زبان، به عنوان شاخصی از سرمایه فرهنگی خانواده، نقش مهمی در فاصله فرهنگی میان کودکان و نظام آموزشی ایفا می‌کند (سجادی و همکاران، ۱۴۰۳: ۳۸۳). ایران، با تنوع قومی و زبانی، بستری پیچیده برای این نابرابری‌ها فراهم می‌کند. مطالعه‌ای در سال ۱۳۸۵ نشان داد که اقوام ایرانی، به ویژه عرب‌ها، لر‌ها، کردها و بلوچ‌ها، نسبت به فارسی‌زبانان از سطح آموزشی پایین‌تری برخوردارند که بیش از زبان، به نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی و توسعه نیافتگی مناطق مرتبط است (امیری، ۱۳۹۳: ۳۷). امیری (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای در ایران، نقش نابرابری‌های قومی و اقتصادی-اجتماعی را در بازماندگی تحصیلی بررسی کرد و نشان داد که اقوام حاشیه‌ای، مانند بلوچ‌ها و کردها، به دلیل محدودیت‌های اقتصادی و دسترسی ناکافی به امکانات آموزشی، نرخ بالاتری از بازماندگی را تجربه می‌کنند. همچنین، حسینی فتح‌آبادی و همکاران (۱۴۰۱) بر نقش نابرابری‌های جنسیتی و منطقه‌ای در بازماندگی تحصیلی تأکید کردند و نشان دادند که دختران در مناطق محروم به دلیل موانع فرهنگی، مانند ازدواج زودهنگام، بیشتر در معرض ترک تحصیل هستند. این مطالعات، بستر اجتماعی-فرهنگی ایران را به عنوان عاملی کلیدی در تشدید بازماندگی تحصیلی برجسته می‌کنند.

سیاست‌های کلان اقتصادی و آموزشی، تحت تأثیر ارزش‌های بازارمحور، انتخاب‌های جوانان را به چالش کشیده و اولویت‌های تحصیلی را تحت الشعاع قرار داده‌اند. در ایران، غلبه فرهنگ سرمایه‌داری مصرفی و کاهش اهمیت فعالیت‌های فرهنگی، جایگاه مدرسه را به عنوان نهادی اجتماعی تضعیف کرده و آن را از پاسخگویی به نیازهای مدرن سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ناتوان ساخته است. این وضعیت، هویت جوانان را تحت تأثیر عادت‌واره‌های بازاری قرار داده و سرمایه‌گذاری در آموزش را کاهش می‌دهد (فیروزآبادی، راغفر و احمدی، ۱۳۹۹: ۳۰). جوانان که هویتشان بیش از پیش تحت تأثیر بازار شکل می‌گیرد، با عادت‌واره‌های مدرسه دچار گسست شده‌اند. این گسست، آموزش را از پاسخگویی به نیازهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مدرن بازمی‌دارد و سرمایه‌گذاری در آموزش را کاهش می‌دهد (خواججه‌نوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۸؛ فیروزآبادی، راغفر و احمدی، ۱۳۹۹: ۳۰).

تداوم این روند، افزون بر اینکه هزینه‌های اجتماعی و فرهنگی به همراه دارد، دستیابی به توسعه پایدار را نیز دشوار می‌سازد. کاهش بودجه آموزش، افزایش تراکم کلاس‌ها و کمبود معلمان این چالش‌ها را تشدید کرده و داده‌های آماری نشان‌دهنده وخامت این مسئله در ایران هستند. جمعیت دانش‌آموزی از ۱۳۰۲ میلیون نفر در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ به ۱۵۰۵ میلیون نفر در سال ۰۲-۱۴۰۱ افزایش یافته، اما تعداد معلمان حدود ۹۰ هزار نفر کاهش یافته است. تعداد مدارس شبانه‌روزی در مناطق محروم کاهش یافته و جمعیت بازمانده از تحصیل از ۶۹۶ هزار نفر در سال ۱۳۹۶ به ۹۳۰ هزار نفر در سال ۱۴۰۱ رسیده است. حدود ۸ درصد افراد در سنین تحصیل (تقریباً ۱۰۲ میلیون نفر) در مدرسه حضور ندارند. شاخص تراکم دانش‌آموز در کلاس افزایش یافته و ۳۵ درصد کلاس‌ها شلوغ هستند. بودجه آموزش و پرورش (به قیمت ثابت ۱۳۹۵) طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۴۰۱ حدود ۲۵ درصد کاهش یافته و سرانه بودجه هر دانش‌آموز به نصف رسیده است. این کاهش بودجه، همراه با افزایش هزینه‌های معیشتی خانواده‌ها، توانایی آن‌ها برای تأمین هزینه‌های آموزشی را کاهش داده است (سالنامه آماری آموزش و پرورش، ۱۴۰۱).

برای مواجهه با این معضل، شناسایی علل بازماندگی تحصیلی ضروری است. مطالعات جهانی و ایرانی عوامل مشترکی مانند عوامل خانوادگی و محیط اجتماعی از یک سو و عوامل مربوط به مدرسه و محیط آموزشی از سوی دیگر را شناسایی کرده‌اند. محققینی که به عوامل خانوادگی و محیطی اشاره دارند، معتقدند که محیط آموزشی شرایط برابری را برای همه افراد فراهم کرده است و تفاوت در شرایط خانوادگی به‌ویژه شرایط اجتماعی و اقتصادی است که موجب تفاوت میان دانش‌آموزان عادی و بازمانده از تحصیل شده است. در این راستا، سیشلی، جمال و فیسا^۱ (۲۰۲۴) سن، تحصیلات والدین، جدایی والدین، بیماری والدین؛ زراگابری، تیم و ثقیه^۲ (۲۰۲۴) وجود مسافت طولانی تا مدارس؛ ابابو، ورکی، وویا و سیشا^۳ ازدواج زودرس دختران؛ وکلاین، سوسو و دره^۴ (۲۰۲۰) سطح اقتصادی خانواده‌ها، تحصیلات والدین و وضعیت محل زندگی را مهم‌ترین علل خانوادگی و محیطی در ترک و بازماندگی از تحصیل ذکر کرده‌اند. در مقابل، مطالعات مختلفی نشان داده‌اند که مشکلات، نارسایی‌ها و نابرابری‌هایی در سیستم آموزشی علت اصلی بازماندگی از تحصیل افراد است.

1. Sileshi, Jemal, & Feyisa

2. Zeragaber, Teame, & Tsighe

3. Ebabu, Workie, Woya, & Sisha

4. Klein, Sosu, & Dare

۲. ملاحظات مفهومی

از نظر بوردیو^۱ افراد تحت تأثیر خاستگاه اجتماعی خود، با سرمایه فرهنگی مختلف وارد نظام آموزشی می شوند. لذا دانش آموزانی که دارای سرمایه فرهنگی بالاترند بهتر قادرند قواعد و موفقیت های درون مدرسه را درک کنند. بوردیو معتقد است که ترجیحات و نگرش ها و رفتارهایی که در بین طبقات اجتماعی مسلط رایج است مورد تشویق نظام آموزشی است و همین به بازتولید نابرابر منجر می شود. دانش آموزان موفق کسانی هستند که ظرفیت دریافت سرمایه فرهنگی و رمزگشایی آن را داشته باشند.

بر اساس نظریه بازتولید فرهنگی بوردیو، نظام آموزشی به تشویق و انتقال فرهنگ طبقات مسلط می پردازد و دانش آموزی موفق به حساب می آید که بتواند این فرهنگ را دریافت نماید و در خود درونی سازد و توانایی دانش آموزان در انجام چنین کاری به سرمایه فرهنگی خانواده او بستگی دارد که آن نیز تا حد زیادی به طبقه اجتماعی او وابسته است (گیدنز، ۱۳۹۹).

ایوان ایلچ^۲ در کتاب مشهور خود تحت عنوان «مدرسه زدایی از جامعه» معتقد است مؤسساتی که ساختار اصلی جامعه امروز را تشکیل می دهند، خود نابودکننده آن اهدافی هستند که برای آن ها به وجود آمده اند. به این ترتیب مدرسه عامل از بین رفتن آموزش و پرورش است و خواهان مدرسه زدایی از جامعه بود. به نظر وی، دانش آموزان پس از حضور در مدرسه دچار احساس حقارت می شوند؛ به این ترتیب درمی یابند که فاقد خودارزشی هستند. درواقع مدارس نگاهی دیوان سالارانه و تجاری نسبت به دنیا را به دانش آموزان انتقال می دهد (شارع پور، ۱۳۹۴).

طبق نظریه بازیل برنشتاین^۳ کودکان طرزهای گفتاری متفاوتی را در طول سال های زندگی خود یاد می گیرند. این طرز گفتارها و صحبت های آنان بر روی موفقیت تحصیلی شان تأثیر می گذارد. به اعتقاد وی، طرز گفتار کودکان طبقه کارگر، نشان دهنده رمزهای اختصاری^۴ است. رمزهای اختصاری نوعی از گفتار است که به محیط فرهنگی مختص به خود گره می خورد. طرز گفتار کودکان طبقه متوسط، شامل فراگرفتن رمزهای مشروح^۵ است. شیوه های

1. Pierre Bourdieu

2. Ivan Illich

3. Basil Bernstein

4. Restricted code

5. Elaborated code

کاربرد زبان که کودکان طبقات متوسط می‌آموزند کم‌تر به متن وابسته است؛ این کودکان با سهولت بیش‌تری می‌توانند دست به تعمیم بزنند و افکار انتزاعی را بیان کنند. به عقیده برنشتاین، کودکانی که رمزهای گفتاری مشروح را فرامی‌گیرند بهتر می‌توانند با مقتضیات آموزش علمی رسمی کنار بیایند و موفقیت تحصیلی بیش‌تری را به دست می‌آورند (گیدنز، ۱۳۹۹).

به‌زعم کلمن^۱، سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی و پیامدهای آموزشی و تحصیلی تأثیر فراوانی دارد. از نظر کلمن، فقدان سرمایه اجتماعی در خانواده پیامدهای آموزشی مختلفی دارد که یکی از آن‌ها ترک تحصیل است. به سخن دیگر، تعداد خواهران و برادران معرف کمبود توجه به کودک است و نمرات درسی تحت تأثیر کثرت تعداد بچه‌ها رو به کاهش می‌رود و به دست‌آورد تحصیلی ضعیف‌تری برای دانش‌آموزان منجر می‌شود. از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آن‌ها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی است و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند، تسهیل می‌کنند و دستیابی به هدف‌های معینی را امکان‌پذیر می‌سازند (حسین‌برو و بلوچ‌زهی، ۱۴۰۰).

استفانی گرت^۲ در کتاب «جامعه‌شناسی جنسیت» می‌نویسد که جامعه‌شناسان مارکسیست بر این باورند که نظام‌های آموزشی در جوامع سرمایه‌داری در ترویج ارزش‌های این جوامع نقشی بسیار مهم ایفا می‌کنند. در نظر آن‌ها، مدارس و نهادهای دیگر، عامدانه با ترغیب فعالانه مردان به ستیزه‌جویی و رقابت طلبی و تشویق زنان به فرمان‌بری و کنش‌پذیری، تفاوت‌های جنسیتی را تشدید می‌کنند. بنابراین، تفاوت در موفقیت‌های تحصیلی و انتخاب واحدهای درسی را تنها می‌توان با رجوع به خود نظام آموزشی و جامعه سرمایه‌داری که این نظام جزئی از آن است توضیح داد. می‌توان گفت در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش بخشی که بیش از همه بدان پرداخته شده، رابطه طبقه اجتماعی و نابرابری آموزشی است؛ به‌گونه‌ای که گفته می‌شود قشربندی اجتماعی نیز در تفکر جامعه‌شناختی «مردانه» بوده است (زنجان‌زاده، ۱۳۸۶).

نظریات مطرح‌شده از سوی نظریه‌پردازان هرکدام بر بُعد خاصی از بازماندگی از تحصیل دانش‌آموزان تأکید دارند. اگرچه اقتصاد نقش بسیار مهمی در این زمینه دارد ولی در کنار بُعد

1. Coleman

2. Stephanie Garrett

اقتصاد می‌توان به عوامل دیگر از جمله عوامل اجتماعی، فرهنگی و... در بازماندگی از تحصیل دانش‌آموزان اشاره کرد. این نظریات برای تبیین بازماندگی از تحصیل بسیار کارآمد بوده و استفاده از این نظریات به منظور مقوله‌بندی مفاهیم و ابعاد مختلف بازماندگی از تحصیل در روش فراترکیب بسیار کارآمد بوده و به عنوان یک راهنما می‌تواند عمل کند.

جدول شماره ۱: خلاصه نظریات مورد استفاده در پژوهش

نظریه پرداز	خلاصه نظریه
برنشتاین	نابرابری در جامعه را بیش تر دارای سرشتی فرهنگی می‌داند. فاصله بین فرهنگ و خاستگاه اجتماعی - اقتصادی کودک، عامل مهمی در تعیین موفقیت کودک در نظام آموزشی محسوب می‌شود.
بوردیو	کسانی که دارای سطح مناسبی از سرمایه فرهنگی در خانواده هستند، امکان موفقیت تحصیلی و اخذ مدرک رسمی بیش تری دارند.
ایوان ایلچ	مدرسه مدرن بستری برای تداوم نابرابری است. ریشه نابرابری آموزشی در سوابق خانوادگی است.
کلمن	فقدان سرمایه اجتماعی در خانواده پیامدهای آموزشی مختلفی دارد که یکی از آن‌ها ترک تحصیل است. تعداد خواهران و برادران معرف کمبود توجه به کودک است و نمرات درسی تحت تأثیر کثرت تعداد بچه‌ها رو به کاهش می‌رود و به دستاورد تحصیلی ضعیف تری برای دانش‌آموزان منجر می‌شود.
استفانی گرت	مدارس و نهادهای دیگر، عامدانه با ترغیب فعالانه مردان به ستیزه جویی و رقابت طلبی و تشویق زنان به فرمان بری و کنش پذیری، تفاوت های جنسیتی را تشدید می‌کنند. بنابراین، تفاوت در موفقیت های تحصیلی و انتخاب واحدهای درسی را تنها می‌توان با رجوع به خود نظام آموزشی و جامعه سرمایه داری که این نظام جزئی از آن است توضیح داد.

کوپمن، زیمر و لورز^۱ (۲۰۲۴) در مطالعه خود کمبود و نامناسب بودن امکانات و فناوری آموزشی، نامنتطبق بودن برنامه درسی و مشکلات مربوط به تردد را مهم ترین عوامل بازماندگی از تحصیل کودکان دانستند. از نظر سینگ، موکر جی و کومار^۲ (۲۰۲۳) عوامل فردی، خانوادگی و آموزشی باعث تداوم نابرابری جنسیتی شده و بر ترک تحصیل اثر گذارند.

1. Koopmann, Zimmer, & Lörz

2. Singh, Mukherjee, & Kumar

آگاروال^۱ (۲۰۲۴) کیفیت آموزش نامطلوب، نامناسب بودن فضای فیزیکی مدارس، کلاس‌های درس شلوغ، روش‌های تدریس ابتدایی و گزینش نامناسب معلمان را از عمده‌ترین عوامل پیش‌بینی‌کننده ترک تحصیل دانستند.

از منظر نظری، نظریه بازتولید اجتماعی بوردیو (۱۹۷۷) چهارچوب مناسبی برای تحلیل بازماندگی تحصیلی ارائه می‌دهد. این نظریه نشان می‌دهد که نظام آموزشی، از طریق بازتولید سرمایه فرهنگی و اجتماعی طبقات بالا، نابرابری‌های موجود را تداوم می‌بخشد. در ایران، این فرآیند با نابرابری‌های قومی و منطقه‌ای تقویت می‌شود، به طوری که دانش‌آموزان از خانواده‌های کم‌برخوردار یا مناطق محروم، سرمایه فرهنگی لازم برای موفقیت تحصیلی را کمتر در اختیار دارند (ایمان و روحانی، ۱۳۹۲). همچنین، نظریه تضاد مارکسیستی بر نقش نظام آموزشی در حفظ ساختارهای طبقاتی تأکید دارد و بازماندگی تحصیلی را نتیجه نابرابری‌های ساختاری در دسترسی به منابع آموزشی می‌داند (بهنام فریمانی و همکاران، ۱۴۰۱).

این پژوهش با هدف شناسایی و دسته‌بندی عوامل بازماندگی تحصیلی از طریق فراترکیب مطالعات کیفی پیشین در ایران انجام شده است. بازماندگی تحصیلی به افرادی اطلاق می‌شود که در سن تحصیل، به هر دلیل، از چرخه آموزش رسمی خارج شده یا هرگز وارد آن نشده‌اند (تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶: ۳۲). اهمیت این پژوهش در پیامدهای گسترده بازماندگی، از جمله افزایش آسیب‌های اجتماعی و ممانعت از شکوفایی استعدادها، نهفته است (بیات و ملاشاهی، ۱۴۰۱: ۸). این پدیده، با ایجاد آسیب‌هایی نظیر اعتیاد و بزهکاری، مانع شکوفایی استعدادها و توسعه پایدار می‌شود. برخلاف مطالعات پیشین که به عوامل خاصی پرداخته‌اند، این پژوهش با نگاهی جامع به عنوان اولین مطالعه جامع فراترکیب، به دنبال ارائه تحلیلی یکپارچه از عوامل بازماندگی تحصیلی است. سؤال اصلی پژوهش این است: چه شرایط و عواملی در بازماندگی تحصیلی دانش‌آموزان در نظام آموزشی ایران نقش دارند؟

۳. پیشینه تجربی

محیط پژوهشی، فضایی پویا و سرشار از اطلاعات، داده‌ها و مفاهیم متنوع است که فرایند تولید دانش را به صورت مداوم گسترش می‌دهد. ورود پژوهشگران به این فضا بدون آگاهی از پیشینه‌های نظری و تجربی، می‌تواند به سردرگمی و عدم تمرکز منجر شود. بررسی پیشینه

1. Aggarwal

پژوهش افزون بر کمک به درک عمیق تر مسئله، مسیر تحقیق را شفاف و هدفمند می سازد. با توجه به اهمیت بازماندگی تحصیلی به عنوان یک چالش اجتماعی و آموزشی در ایران، مطالعه پیشینه های پژوهشی مرتبط ضروری است. این بررسی ها، ابعاد مختلف بازماندگی تحصیلی را روشن کرده و چهارچوبی برای تحلیل عوامل و پیامدهای آن فراهم می کنند.

ونکاتسان، کارمگام و مپیلایراجو^۱ (۲۰۲۴) در فراتحلیلی جامع با عنوان «بررسی عوامل تعیین کننده ترک تحصیل در مناطق مختلف هند»، بر نقش محوری عوامل خانوادگی (مانند درآمد پایین و تحصیلات والدین) و فردی (مانند انگیزه تحصیلی و سلامت روان) در ترک تحصیل تأکید کردند. این مطالعه نشان داد که نابرابری های اقتصادی-اجتماعی و فقدان حمایت خانوادگی، احتمال بازماندگی تحصیلی را به طور قابل توجهی افزایش می دهد. به طور مشابه، گوزمان، باراگان و کالا ویتري^۲ (۲۰۲۱) در پژوهشی با روش مرور نظام مند، عوامل ترک تحصیل در مناطق روستایی را بررسی کردند. نتایج آن ها نشان داد که جنسیت، سن، درآمد خانواده، قومیت، بافت فرهنگی، مشکلات تغذیه، نژادپرستی و وضعیت مهاجرت از عوامل کلیدی بازماندگی تحصیلی هستند. این مطالعه بر اهمیت بسترهای اجتماعی و فرهنگی در شکل گیری این پدیده تأکید دارد.

گابلز، ون در پوت و آسینک^۳ (۲۰۱۹) در فراتحلیلی با عنوان «عوامل آسیب زایی که سبب غیبت از مدرسه و ترک تحصیل دانش آموزان می شوند»، نگرش منفی به مدرسه، سوء مصرف مواد و مشارکت پایین والدین با مدرسه را به عنوان عوامل اصلی غیبت شناسایی کردند. برای ترک تحصیل، عواملی مانند ضریب هوشی پایین، مشکلات یادگیری و پیشرفت تحصیلی ضعیف نقش برجسته ای داشتند. این یافته ها نشان دهنده تعامل پیچیده عوامل فردی، خانوادگی و آموزشی در بازماندگی تحصیلی هستند. به طور مشابه، ویت، کابوس، تیسن، گروت و ون دن برینک^۴ (۲۰۱۳) به بررسی انتقادی ادبیات مربوط به ترک تحصیل به روش مرور نظام مند پرداختند. آن ها ویژگی های مدرسه (مانند کیفیت تدریس و امکانات آموزشی) را به عنوان عوامل کلیدی ترک تحصیل شناسایی کردند، اما تأکید داشتند که بخش عمده علل به ویژگی های فردی دانش آموزان (مانند انگیزه و سلامت روان) و شرایط خانوادگی (مانند فقر و ناپایداری خانوادگی) بازمی گردد.

1. Venkatesan, Karmegam & Mappillairaju

2. Guzmán, Barragán & Cala Vitery

3. Gubbels, van der Put, & Assink

4. Witte, Cabus, Thyssen, Groot, & van Den Brink

ویلسون و تانر اسمیت^۱ (۲۰۱۳) در مرور نظام‌مند برنامه‌های مداخله‌ای برای پیشگیری از ترک تحصیل، اثربخشی برنامه‌های مبتنی بر مدرسه و جامعه را بررسی کردند. نتایج نشان داد که این برنامه‌ها، در صورت اجرای باکیفیت و متناسب با شرایط محلی، می‌توانند نرخ بازماندگی تحصیلی را کم کنند. این مطالعه بر اهمیت طراحی مداخلات متناسب با بسترهای فرهنگی و اجتماعی تأکید دارد. لیچی^۲ (۲۰۱۰) نیز در مرور نظام‌مند ترک تحصیل و ترک زودهنگام مدرسه در بین دانش‌آموزان، عوامل فردی (مانند نمرات پایین و بی‌انگیزگی)، اجتماعی (مانند رفتارهای بزهکارانه)، پیشینه خانوادگی (زندگی با یک والدین، موقعیت اقتصادی-اجتماعی خانواده) و ساختاری (مانند اندازه مدرسه و مشارکت والدین) را به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های ترک تحصیل شناسایی کرد. وی تأکید کرد که تجربیات آموزشی اولیه (مانند آموزش پیش‌دبستانی) و پیشینه خانوادگی در این فرآیند نقش دارند. رامبرگر و لیم^۳ (۲۰۰۸) در پژوهش خود با عنوان «چرا دانش‌آموزان ترک تحصیل می‌کنند»، ترک تحصیل را نه یک رویداد، بلکه یک فرآیند تدریجی توصیف کردند که اغلب از سال‌های ابتدایی دبستان آغاز می‌شود. آن‌ها نشان دادند که رفتارهای خارج از مدرسه، مانند درگیری در فعالیت‌های بزهکارانه، به اندازه عوامل مدرسه‌ای (مانند کیفیت آموزش) در بازماندگی تحصیلی مؤثرند. ویلسون، گوتفردسون و ناجاکا^۴ (۲۰۰۱) نیز اثربخشی برنامه‌های پیشگیری مبتنی بر مدرسه را در کاهش ترک تحصیل، مصرف مواد مخدر و رفتارهای مشکل‌ساز تأیید کردند. این مطالعات بر نقش فعال مدارس در کاهش بازماندگی از طریق مداخلات هدفمند تأکید دارند.

در مجموع، پیشینه پژوهش نشان‌دهنده تنوع عوامل بازماندگی تحصیلی، از جمله عوامل فردی (مانند انگیزه و عملکرد تحصیلی)، خانوادگی (مانند فقر و تحصیلات والدین)، اجتماعی (مانند نابرابری‌های قومی و جنسیتی) و آموزشی (مانند کیفیت تدریس و امکانات مدرسه) است. با این حال، بیشتر مطالعات جهانی به بررسی عوامل خاص پرداخته‌اند و تحلیل یکپارچه این عوامل در بسترهای محلی، مانند ایران، تاکنون مورد توجه نبوده است. این پژوهش با استفاده از روش فراترکیب، به دنبال پر کردن این شکاف و ارائه تحلیلی جامع از عوامل بازماندگی تحصیلی در ایران است.

1. Wilson & Tanner-Smith

2. Lyche

3. Rumberger & Lim

4. Wilson, Gottfredson & Najaka

۴. روش شناسی

فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که یافته‌های سایر تحقیقات کیفی در زمینه یک موضوع را به عنوان داده به کار می‌گیرد؛ بنابراین، نمونه‌های مطالعه فراترکیب را مطالعات کیفی تشکیل می‌دهند که محقق بر اساس سؤال پژوهشی مورد علاقه، آن‌ها را وارد مطالعه می‌کند. در واقع، فراترکیب به گروهی از رویکردها و روش‌هایی اطلاق می‌شود که برای سنتز و ترکیب یافته‌های مطالعات کیفی با هدف ارائه تفسیر جدیدی از پدیده تلاش می‌کنند.

فراترکیب می‌تواند به نوبه خود تفسیر، مقایسه و ترجمه مطالعات کیفی مختلف را با استفاده از یک دستگاه مفهومی متفاوت، به یک دانش جامع تبدیل نماید. این تفاسیر در حقیقت برداشت‌ها و استنتاج‌هایی هستند که از بررسی تمام مقالات مرتبط با آن پدیده خاص مشتق شده‌اند و بنابراین یافته‌ها و تفاسیر جدیدی که از مطالعه فراترکیب به دست می‌آید، در هیچ‌یک از مقالات اولیه یافت نمی‌شود (عابدی جعفری و امیری، ۱۳۹۸: ۷۵).

در تحقیق حاضر از مطالعات کیفی و روش فراترکیب برای پاسخگویی به سؤالات استفاده شده است. و با اجرای گام‌های هفتگانه روش کیفی سندلوسکی و باروسو^۱ مدل بازماندگی از تحصیل دانش‌آموزان دسته‌بندی شد. فراترکیب، تحلیل مطالعات کیفی به منظور فهم عمیق و کاربردی از موضوع است؛ روشی است برای جمع‌بندی مطالعات کیفی مربوط به یک پدیده یا لاقط نزدیک به آن. این روش با ارائه نگاه جامع به موضوع یا پدیده، به یکی شدن افق‌های مختلف پژوهشی منجر می‌شود (نیازی و همکاران، ۱۴۰۱).

در این پژوهش از روش استقرایی فراترکیب به منظور دستیابی به اهداف مورد نظر استفاده شده است. این روش فرآیندی است که به پژوهشگران این قابلیت را می‌دهد تا یک سؤال خاص پژوهشی را شناسایی کرده و برای پاسخگویی به این پرسش به جستجو، گزینش، ارزیابی، تلخیص و ترکیب یافته‌های کیفی بپردازند. ساندلوسکی و باروسو روش خود را در هفت گام طراحی کرده‌اند که این پژوهش نیز از آن استفاده کرده و مراحل مربوط به آن در ذیل آمده است: (۱) تنظیم سؤال تحقیق، (۲) مروری بر ادبیات به شکل نظام‌مند، (۳) جستجو و انتخاب متون مناسب، (۴) استخراج اطلاعات متون، (۵) تجزیه و تحلیل و ترکیب داده‌های کیفی، (۶) کنترل کیفیت و (۷) ارائه یافته‌ها.

به طور کلی، مطالعات کیفی غالباً با هدف پاسخگویی به چگونگی پدیده خاص یا تجربیات انسانی انجام می‌شوند. ترکیب مطالعات کیفی یکی از روش‌های نوظهور است

1. Sandelowski and Barroso

که به عنوان منبع مهمی برای آگاهی از سیاست‌ها و رویکردهای سازمانی مورد توجه قرار گرفته است. لازم به ذکر است که ترکیب مطالعات کیفی شامل خلاصه‌ای ساده از یافته‌های مطالعات نبوده، بلکه در راستای مفهوم‌سازی مجدد یافته‌ها و همچنین تفسیر آن‌ها برای ایجاد بینش‌های جدید انجام می‌گیرد. فرایند این‌گونه از مطالعات، تعادل خوبی میان حفظ یکپارچگی معنایی مطالعات (یعنی عدم تفسیر بیش از حد آن‌ها) و اجتناب از توصیف ساده یافته‌ها برقرار می‌کند. بنابراین، خروجی این مطالعات می‌تواند شامل ایجاد نظریه‌های جدید، توسعه مدل‌های مفهومی، شناسایی شکاف‌های تحقیقاتی، توسعه بینش در زمینه دانش موجود، ارائه شواهد برای ارزیابی یا اجرای فرایندهای سازمانی و کمک به تصمیم‌گیری برای بهبود عملکردهای سازمانی در حوزه درمان باشد (کنعانی‌آذری، رضایی‌دیزگاه، گودرزوند و رضائی، ۱۳۹۹: ۱۳۲).

در این تحقیق سعی شد بر اساس گام‌های هفت‌گانه سندلوسکی و باروسو، مسئله بازماندگی تحصیلی دانش‌آموزان بررسی شود. در این مسیر، اولین مرحله تنظیم سؤال بود. به همین جهت سعی شد سؤالات اصلی پژوهش تنظیم شوند. در این مرحله مانند تمامی تحقیقات، احتیاج به تدوین سؤال تحقیق است. کوپر^۱ در این مرحله که آن را «تدوین مسئله» نام‌گذاری می‌کند، معتقد است باید به این سؤال پاسخ دهیم که مفهوم یا مداخله‌ای که می‌خواهیم مطالعه کنیم چیست؟ در این مسیر برای تنظیم سؤال پژوهش از پارامترهای مختلفی مانند واحد مورد مطالعه، چه چیزی، چه موقع و چگونگی روش استفاده می‌شود. در این پژوهش، سؤال زیر مورد کنکاش و جستجو قرار گرفت: «چه شرایطی در بازماندگی تحصیلی دانش‌آموزان نقش دارند؟»

بر اساس راهنمای سندلوسکی و باروسو، محققان سپس به جستجوی نظام‌مند خود شکل می‌دهند. در این مرحله، محققان جستجوی نظام‌مند خود را بر مقالات منتشرشده در نشریه‌های مختلف متمرکز کردند و واژگان کلیدی مرتبط را انتخاب نمودند. در واقع، محققان برای پاسخگویی به سؤال مطرح‌شده در مرحله اول اجرای فراترکیب، با استفاده از کلیدواژه‌های بازماندگان تحصیلی، افت تحصیلی، ترک تحصیل، اهمال‌کاری تحصیلی، فرار از مدرسه، بی‌انگیزگی تحصیلی، انصراف از تحصیل، تعلل‌ورزی تحصیلی، مقالات مرتبط را بررسی کردند. در مرحله بعدی یعنی جستجو و انتخاب متون مناسب باید مشخص شود کدام یک از تحقیقات کیفی برای انجام سنتز شرایط ورود به تحقیق را دارا هستند.

1. Cooper

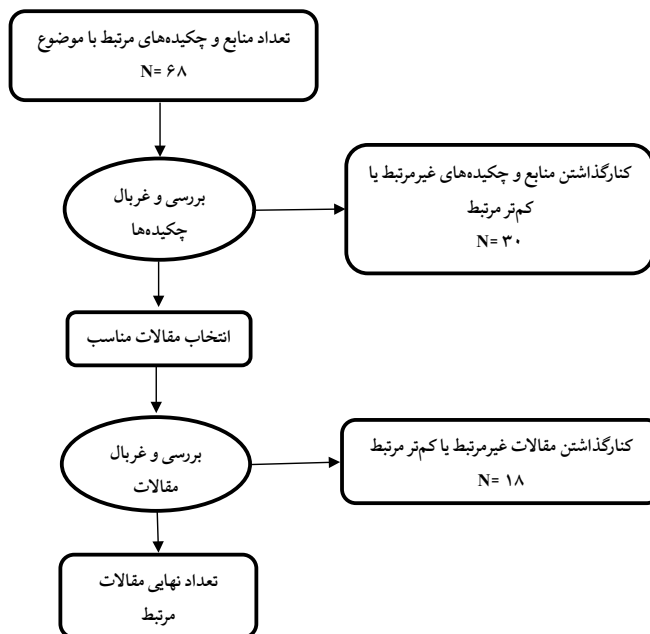
قبل از انجام فراترکیب، مطالعات اولیه که قرار است وارد پژوهش شوند باید مورد ارزشیابی و نقد قرار گیرند. معیارهای نقد و الگوی مورد بررسی باید مورد توافق محققان باشد. مشخص بودن معیارهای ورودی و تناسب آن‌ها بسیار بااهمیت است و نباید کم‌اهمیت تلقی شود؛ زیرا این معیارها تعیین‌کننده ورود و یا عدم ورود مطالعاتی است که برای اجرای یک فراترکیب انتخاب می‌شوند و به‌طور مستقیم بر روی کیفیت و حوزه آن تأثیر می‌گذارد (عابدی جعفری و امیری، ۱۳۹۸: ۸۰). بدین ترتیب محققان در هر بازبینی تعدادی از مقالات را رد می‌کنند که این مقالات در فرآیند فراترکیب مورد بررسی قرار نمی‌گیرند و مشخص می‌کنند آیا مقالات یافت شده متناسب با سؤال تحقیق هستند یا خیر. به‌منظور رسیدن به این هدف، آن‌ها مجموعه مطالعات منتخب را چندین بار مورد بازبینی قرار می‌دهند تا به مقالات منتخب دست یابند.

جدول شماره ۲: فرایند جستجوی نظام‌مند منابع

محل چاپ مقاله	مقالات چاپ‌شده در پایگاه مجلات علمی در سایت پرتال جامع علوم انسانی، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، نورمگز، مگ ایران
موضوع مد نظر	عوامل مؤثر بر بازماندگی تحصیلی
حیطه کلی تحقیق	بازماندگی تحصیلی
روش تحقیق	روش‌های کیفی
محدوده زمانی تحقیق	مقالات چاپ‌شده در بین سال‌های ۱۳۹۱-۱۴۰۱
زبان استفاده شده	فارسی
کلید واژگان	بازماندگان تحصیلی، افت تحصیلی، ترک تحصیل، اهمال‌کاری تحصیلی، فرار از مدرسه، بی‌انگیزگی تحصیلی، انصراف از تحصیل، تعلل ورزی تحصیلی

به محض این‌که مقالات برای تناسب با پارامترهای مطالعه بررسی شد، در قدم بعدی، پژوهشگر باید کیفیت روش‌شناختی مطالعات را ارزیابی کند. هدف از این مرحله، حذف مقاله‌هایی است که پژوهشگر به یافته‌های ارائه شده اعتماد نداشته باشد. برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی ابزاری است که معمولاً برای ارزیابی کیفیت مطالعات اولیه پژوهش کیفی استفاده می‌شود.

CASP ده سؤالی است که به شما کمک می‌کند تا مفهوم تحقیق کیفی را دریابید. این ابزار به محقق کمک می‌کند تا دقت، اعتبار و اهمیت مطالعات کیفی تحقیق را مشخص کند. این سؤالات بر چند مورد تمرکز دارد: (۱) اهداف تحقیق (۲) منطق روش (۳) طرح تحقیق (۴) روش نمونه‌گیری (۵) جمع‌آوری داده‌ها (۶) انعکاس‌پذیری (۷) ملاحظات اخلاقی (۸) دقت تجزیه و تحلیل داده‌ها (۹) بیان واضح و روشن یافته‌ها (۱۰) ارزش پژوهش (زارعی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۸۵). در این مرحله پژوهشگر به هر یک از این سؤالات یک امتیاز کمی می‌دهد و سپس یک فرم را ایجاد می‌کند. بنابراین، او می‌تواند امتیازاتی را که به هر مقاله می‌دهد جمع کند و به آسانی و به اجمال مجموعه مقالات را بررسی کند و نتایج ارزیابی را ببیند. بر اساس مقیاس پنجاه امتیازی CASP روبریک، پژوهشگر سیستم امتیازبندی زیر را مطرح می‌کند و هر مقاله را که امتیاز پایین‌تر از خوب (کم‌تر از ۳۰) داشته باشد حذف می‌کند: عالی (۴۱-۵۰)، خیلی خوب (۳۱-۴۱)، خوب (۲۱-۳۰)، متوسط (۱۱-۲۰) و ضعیف (۰-۱۰) (اسکندری‌نیا، ۱۳۹۹). بر اساس امتیازهای داده‌شده به هر مقاله، حداقل میانگین امتیاز داده‌شده به مقالات ۳۲ و حداکثر امتیاز داده‌شده ۵۰ بوده است.

شکل شماره ۱: فرایند جستجو و انتخاب مقالات نهایی مرتبط

در فرآیند غربالگری مقالات، تنها از تنوع روش‌شناختی کیفی (مانند روش‌های پدیدارشناسی، گراند تئوری، تحلیل روایی و ...) در تحلیل فراترکیب استفاده شده است و مقالات مرتبط با پدیده بازماندگی تحصیلی که با روش کمی انجام شده‌اند در فرایند جستجو و انتخاب مقالات نهایی حذف گردیدند. همچنین از مقالاتی که جامعه آماری آنان، دانش آموزان اتباع (غیر ایرانی) و دانشجویان ترک تحصیلی بوده‌اند نیز مورد استفاده قرار نگرفته است. در نهایت از بین ۶۸ مقاله، ۴۸ مقاله بر اساس معیارهای عنوان، چکیده، روش مورد بررسی، محتوا و کیفیت تحقیق حذف شد و ۲۰ مقاله بر اساس ده معیار ذکرشده تأیید نهایی گردید.

۵. یافته‌ها

در مرحله استخراج نتایج، محتوای مقالات بررسی شدند و کدهایی که با واژه‌های کلیدی ارتباط داشتند، انتخاب و بر اساس آن‌ها مفاهیم و مضمون‌ها شکل گرفتند. سپس محققان در مرحله بررسی و ادغام نتایج، مفاهیم مشابه را استخراج و در کدهایی به‌عنوان مقوله دسته‌بندی کردند و پس از آن مقوله‌های شناسایی شده در بُعدهای مختلف بر اساس تعلق مفهومی قرار گرفتند.

جدول شماره ۳: مفاهیم استخراج شده از کدگذاری ابعاد بازماندگی از تحصیل

علل	مفاهیم	مآخذ	فراوانی
بیرونی	تأثیر منفی شبکه‌های اجتماعی، تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های دختران بر اثر ورود به دانشگاه، ترس از مجردماندن، نابرابری جنسیتی، تغییر محل سکونت	صیادیان بر خوردار و عنبری، ۱۴۰۱؛ مدنی، ۱۳۹۱؛ تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶؛ فرضی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ بیرانوند و همکاران، ۱۴۰۱؛ غلامی و سدرپوشان، ۱۳۹۹؛ حیدری و همکاران، ۱۴۰۱؛ پیری و محمودی، ۱۳۹۴؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ سپیدنامه و همکاران، ۱۳۹۵؛ فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹؛ منادی و اسمعیلی، ۱۳۹۵؛ بهنام فریمانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فرید و همکاران، ۱۳۹۷	۱۴

عنوانی	مآخذ	مفاهیم	علل	
۱۵	صیادیان برخوردار و عنبری، ۱۴۰۱؛ مدنی، ۱۳۹۱، تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶؛ فرضی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ بیرانوند و همکاران، ۱۴۰۱؛ غلامی و سدرپوشان، ۱۳۹۹؛ غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸؛ حیدری و همکاران، ۱۴۰۱؛ شاه‌محمدی و بهمنی، ۱۳۹۹؛ پیری و محمودی، ۱۳۹۴؛ محمدی و همکاران ۱۳۹۸؛ فرج‌خواه و همکاران، ۱۴۰۰؛ سپیدنامه و همکاران، ۱۳۹۵؛ فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹؛ بهنام فریمانی و همکاران، ۱۴۰۱	نداشتن شغل و درآمد کافی، ناتوانی رفع نیازهای معیشتی، ناتوانی تأمین هزینه‌های تحصیلی، نداشتن مقرری ثابت و ماهیانه، نامناسب بودن شرایط حمایتی خانواده، فقر مالی، ناتوانی از پرداخت هزینه سرویس مدرسه	راه‌بندان‌های اقتصادی	بیرونی
۱۲	صیادیان برخوردار و عنبری، ۱۴۰۱؛ تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶؛ فرضی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ بیرانوند و همکاران، ۱۴۰۱؛ غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸؛ حیدری و همکاران، ۱۴۰۱؛ شاه‌محمدی و بهمنی، ۱۳۹۹؛ پیری و محمودی، ۱۳۹۴؛ فرج‌خواه و همکاران، ۱۴۰۰؛ سپیدنامه و همکاران، ۱۳۹۵؛ فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹؛ بهنام فریمانی و همکاران، ۱۴۰۱	ارجحیت ازدواج بر ادامه تحصیل، تابوی وجود معلم‌ان مرد، اولویت نقش همسری برای زن، باورهای فرهنگی روستا، حفظ آبرو، فرار از فشارهای اجتماعی، عدم ارزش‌گذاری برای علم	قضایات‌های فرهنگی	بیرونی
۱۷	صیادیان برخوردار و عنبری، ۱۴۰۱؛ مدنی، ۱۳۹۱؛ تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶؛ بیرانوند و همکاران، ۱۴۰۱؛ سلیمی و حسنی، ۱۴۰۰؛ غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸؛ حیدری و همکاران، ۱۴۰۱؛ شاه‌محمدی و بهمنی، ۱۳۹۹؛ قنبرپورعالم و همکاران، ۱۳۹۱؛ صادقی و همکاران، ۱۳۹۸	طلاق، اعتیاد والدین، اقتدار و سخت‌گیری والدین، ضعف نظارت والدین، بی‌سوادی والدین، کهنوت سن والدین، عدم تعامل والدین با فرزندان، عدم پیگیری مسائل آموزشی	نابسامانی خانوادگی	بیرونی

عقل	مفاهیم	مآخذ	فراوانی
		پیری و محمودی، ۱۳۹۴؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ فرج‌خواه و همکاران، ۱۴۰۰؛ سپیدنامه و همکاران، ۱۳۹۵؛ فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹؛ منادی و اسمعیلی، ۱۳۹۵؛ بهنام‌فریمانی و همکاران، ۱۴۰۱،	
بیرونی	عدم انگیزه و علاقه، مشکلات یادگیری، مسائل جسمانی و روانی، عدم مهارت مدیریت زمان، غیبت‌های مکرر	صیادیان برخوردار و عنبری، ۱۴۰۱؛ سلیمی و حسنی، ۱۴۰۰؛ مدنی، ۱۳۹۱؛ تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶؛ غلامی و سدرپوشان، ۱۳۹۹؛ پیری و محمودی، ۱۳۹۴؛ فرج‌خواه و همکاران، ۱۴۰۰؛ فرید و همکاران، ۱۳۹۷	۸
درونی	نابرابری امکانات آموزشی، معلمان کم‌تجربه، حجم زیاد و عدم جذابیت مطالب کتاب‌های درسی، فضای تعاملی نامناسب معلم و دانش‌آموز، روش تدریس معلمان، ضعف تخصصی و دانش تربیتی معلمان و عدم توانایی در جذب و علاقه‌مند ساختن دانش‌آموزان	صیادیان برخوردار و عنبری، ۱۴۰۱؛ سلیمی و حسنی، ۱۴۰۰؛ مدنی، ۱۳۹۱؛ تورانی و عارف‌نژاد، ۱۳۹۶؛ فرضی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ غلامی و سدرپوشان، ۱۳۹۹؛ غلام‌پور و آیتی، ۱۳۹۸؛ شاه‌محمدی و بهمنی، ۱۳۹۹؛ صادقی و همکاران، ۱۳۹۸؛ پیری و محمودی، ۱۳۹۴؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ سپیدنامه و همکاران، ۱۳۹۵؛ فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹؛ منادی و اسمعیلی، ۱۳۹۵؛ فرید و همکاران، ۱۳۹۷	۱۵

بازماندگی از تحصیل، از مسائل و چالش‌هایی است که معمولاً در حوزه آموزش و پرورش مطرح می‌شود و گذشته از این که می‌تواند ناشی از کاستی‌های بخش‌های آموزش و پرورش باشد، می‌تواند متأثر از بخش‌ها و عوامل مختلف بیرونی از جمله عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، فردی و عوامل درونی شامل شرایط و مشخصات نظام و برنامه‌های آموزشی و برنامه‌های درسی نیز باشد.

با بررسی تحقیقات انجام شده در این پژوهش مشخص شد مهم‌ترین عامل بیرونی مؤثر بر بازماندگی تحصیلی، عامل نابسامانی خانوادگی است. این مقوله به کلیه آسیب‌ها، مشکلات درون خانواده و به‌طور کلی هر آنچه موجب اختلال در خانواده شود، اشاره دارد. وضعیت ثبات خانواده یکی از عوامل مهم در ادامه تحصیل دانش‌آموزان است. خانواده شرایطی را فراهم می‌آورد که می‌تواند در زندگی تحصیلی آتی دانش‌آموز نقش اساسی داشته باشد.

تجارب خانوادگی می‌تواند در عملکرد تحصیلی کودک مؤثر باشد و از این رو در زندگی بعدی وی اثر بسزایی دارد. از جمله این تجربیات می‌توان به ازم‌گسستگی خانواده، رفتارهای اقتدارگرایانه، سطح سواد و درآمد والدین و کهولت سن و ضعف نظارتی آن‌ها اشاره نمود. والدینی که رابطه‌شان با فرزندان خشن و غیردوستانه است غالباً به سرزنش، اهانت و تنبیه فرزندان خود تمایل دارند و والدینی که از فرزندان خود مسئولیت نمی‌خواهند معمولاً نظم و قاعده خاصی را در تربیت فرزندان خود دنبال نمی‌کنند.

در خانواده‌هایی که عضوی معتاد است و یا والدین از هم جدا شده‌اند، اختلالات در روند تحصیلی فرزندان بیش‌تر است. اعتیاد پدر خانواده باعث می‌شود مادر نیز ناگزیر تربیت و رسیدگی به نیازهای آموزشی فرزندان را از اولویت خارج کند و تنها به ترک دادن پدر و تأمین نیازهای اعضای خانواده فکر کند. به دلیل آن‌که تأمین نیازهای اولیه زندگی در چنین بافت اجتماعی و اقتصادی دشوار است، کمک فرزندان به‌ویژه فرزند پسر به شدت مورد نیاز است چون به درآمد هرچند ناچیز آن‌ها هم نیاز است.

از سویی با توجه به فضای درونی خانه‌ها، اگر یکی از والدین معتاد باشد، فرزندان کاملاً در جریان مسئله اعتیاد قرار می‌گیرند و در سن پایین درگیر مسائل مواد مخدر و آسیب‌های ناشی از آن می‌شوند. همچنین اقتدار والدین و از جمله ترس از پدر باعث شده است که دختران در مقابل نظرها و خواسته‌های والدین خود مخالفتی نکنند یا اگر هم مخالفتی داشته باشند، به خاطر ترس از این مخالفت، سکوت اختیار کنند و به تصمیمات پدر و مادر احترام بگذارند و حتی اگر نظر والدینشان بر ترک تحصیل و ازدواج باشد ترک تحصیل را ارجح می‌دانند و دچار ازدواج زود هنگام می‌شوند. نابسامانی خانواده عمدتاً به خاطر ساختار پُرجمعیت آن بوده که شرایطی را ایجاد کرده که عدم پاسخ به نیازهای عاطفی فرزندان را موجب شده است. از طرفی کم‌کاری پدر به دلایل سالمندی و نیز اهمال و سستی در مدرسه رفتن توسط والدین، از دیگر موارد نابسامانی خانواده بوده است.

راه‌بندان‌های اقتصادی از دیگر عوامل مؤثر در بازماندگی تحصیلی دانش‌آموزان یاد می‌شود. این مقوله متشکل از عوامل بازدارنده اقتصادی شامل نداشتن شغل و درآمد کافی، ناتوانی رفع نیازهای معیشتی، ناتوانی تأمین هزینه‌های تحصیلی، نداشتن مقرری ثابت و ماهیانه، نامناسب بودن شرایط حمایتی خانواده، فقر مالی، ناتوانی از پرداخت هزینه سرویس مدرسه می‌باشد.

قضاوت‌های فرهنگی ناشی از ارزش‌های سنتی و رسوم کهنه و دست‌وپاگیر به‌ویژه در مورد ترک تحصیل دختران، عدم ارزش‌گذاری برای علم، اولویت نقش همسری برای زنان در بازماندگی تحصیلی بسیار تأثیرگذارند. در زمینه فرهنگی، باورهای سنتی خانواده‌ها در مورد تحصیل دختران عموماً منفی است. عدم علاقه‌مندی والدین در این امر سبب می‌شود تا فرزندان دختر نیز انگیزه چندانی برای ادامه تحصیل نداشته باشند. نبود چشم‌انداز برای زندگی بر مبنای اتمام دوره آموزشی در کنار بلوغ زودرس، تمایل والدین و فرزندان دختر به ازدواج در سنین پایین را به دنبال داشته است. بر اساس فرهنگ جامعه ایرانی، برقراری رابطه جنسی تا پیش از ازدواج، تابو تلقی می‌شود. بر اساس همین ملاحظات اخلاقی و حفظ آبرو است که خانواده‌ها به خود می‌بالند که می‌توانند زودتر از اطرافیان برای دختران نابالغشان عروسی بگیرند، اما ترس اصلی حفظ آبروست. حفظ آبرو دلیل بسیار مهم و تأثیرگذاری در ترک تحصیل و ازدواج زودهنگام دختران در محیط روستایی به شمار می‌آید که به اشکال مختلف نمود پیدا می‌کند. در برخی از موارد رفت‌وآمد زیاد یک خواستگار به خانه دختر می‌تواند منجر به ازدواج کودک شود و خانواده دختر نگران آبرو و اعتبارشان در مقابل همسایه‌ها و سایر آشناهای محلی می‌شوند. همچنین اجتماع محلی نسبت به دختران نگاه منفی داشته و آنان را به خاطر ازدواج نکردن در سن پایین زیر سؤال می‌برند. نکته مهمی که در این زمینه از سوی برخی از مطالعات مورد تأکید قرار گرفت نگاه بد روستاییان به تجرد دختران و درس خواندن آن‌هاست. آن‌ها دریافتند که بالا رفتن سن ازدواج در روستا فقط برای دختران امری مذموم است و آن‌ها زیر نگاه سنگین جامعه قرار دارند که این امر ممکن است باعث شایعه‌پرازی‌ها و حرف‌وحديث‌هایی در مورد دختران شود.

از دیگر عوامل بیرونی آموزش و پرورش که در بازماندگی تحصیلی مؤثر است عامل تفاوت‌های فردی چون عدم علاقه و انگیزه، کمبود استعداد، اختلالات یادگیری، بحران بلوغ، ضعف خودپنداره و بیماری‌های جسمانی است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که کاهش انگیزه و علاقه دانش‌آموز به ادامه تحصیل مؤثرترین عامل است.

بدیهی است زیرساخت این عامل تا حدود بسیاری به کمبودها و نارسایی‌های درونی آموزش و پرورش برمی‌گردد مانند نامناسب بودن شرایط و فضای حاکم بر مدرسه، عدم تطابق برنامه درسی با سطح رشد شناختی، بی‌توجهی به نیازها و علایق دانش‌آموز، عدم تناسب علایق دانش‌آموز با رشته تحصیلی و نداشتن دورنمای روشن. انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان نقش مهمی در کیفیت یادگیری و عملکرد تحصیلی و یا به طور کلی در ترک یا ادامه تحصیل آن‌ها دارد. به عقیده اتکینسون، دانش‌آموزان از سطوح متفاوتی از انگیزه برخوردارند و به همین علت در زندگی خود به شیوه‌های کاملاً متفاوتی رفتار می‌کنند. اشخاصی که از نظر نیاز به پیشرفت در سطح بالایی قرار دارند نسبت به افرادی که نیاز به پیشرفت ضعیف‌تری دارند، بیش‌تر متمایل به تحصیلات دانشگاهی، کسب نمره بالاتر و فعالیت‌های فوق برنامه هستند. وی متذکر می‌شود والدین دانش‌آموزانی که کودکانشان را به تلاش بیش‌تر ترغیب می‌کنند و برای نشان دادن شایستگی‌های آنان فرصت‌هایی را فراهم می‌آورند، نیاز به پیشرفت کودکانشان در سطح بالایی قرار دارد اما در مقابل دانش‌آموزانی که سابقه شکست تحصیلی طولانی دارند و نیاز به پیشرفت در آن‌ها ضعیف است نوعاً موفقیت خود را به آسانی آزمون و شانس و شکست‌های خود را به فقدان توانایی نسبت می‌دهند و شکست در آینده را بیش از موفقیت در آینده می‌بینند یا انتظار دارند (شارع‌پور، ۱۳۸۷).

درباره عامل اجتماعی مؤثر در بازماندگی تحصیلی دانش‌آموزان باید گفت که برای خانواده‌ها نیز افزایش سن ازدواج دخترانشان پذیرفته شده نیست. افزایش سن ازدواج و خطر تجرد قطعی دختران روستایی باعث تشدید پیامدهای اجتماعی و روانی ناشی از آن مانند ایجاد شرمساری و احساس حقارت و انزوا و زندگی حاشیه‌ای دختران می‌شود. ازدواج نکردن دختران روستایی افزون بر ایجاد فشارهای اجتماعی برایشان، موجب تحقیر و سرزنش خانواده‌ها نیز در جامعه می‌شود. در نهایت بافت سنتی خانواده برای جنس مذکر اهمیت فراوانی قائل است به دلیل این‌که پسر خانواده در بزرگسالی مزیت اقتصادی دارد و عصای دست والدین محسوب می‌شود. از این رو دختر نوعی سربار خانواده محسوب می‌شود و با توجه به جامعه‌پذیری متفاوت دو جنس پسر و دختر در جامعه روستایی دختران به شیوه‌های متفاوتی اعم از فراگرفتن و آموزش نقش‌های بزرگسالی آماده می‌شوند و خانه‌داری در اولویت نسبت به تحصیل در این گونه جوامع قرار دارد. در زمینه تأثیرپذیری منفی دانش‌آموزان از شبکه‌های مجازی باید گفت دانش‌آموزان به جای صرف انرژی در فضای مدرسه و علم‌آموزی، در فضای مجازی میل به دیده شدن دارند که این امر در افت تحصیلی و در نهایت ترک تحصیل آنان نقش مهمی دارد.

تغییر محل سکونت به عنوان عامل مهم در ممانعت از تحصیل دختران بوده است. دختران علت ترک تحصیل خود را دوری از شهر و عدم توانایی در پرداخت هزینه‌های سرویس مدارس و نیز مناسب نبودن جو فرهنگی روستا بیان می‌کنند. روستاهای با جمعیت کم معمولاً فاقد دبیرستان هستند و این موضوع برای پسران دردسرساز نیست، چون رفت و آمد آن‌ها به نواحی شهری و مکان‌های دارای مدارس دشوار نیست.

در میان عوامل تشکیل‌دهنده در برنامه درسی، نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که اساسی‌ترین اشکال در روش‌های یاددهی-یادگیری است. عدم تسلط کافی معلم در تدریس، عدم ارتباط هدف‌های درسی با نیازها و علایق دانش‌آموزان و عدم تناسب با اولویت‌های جامعه، ارتباط ضعیف معلمان با دانش‌آموزان، نقش فضای آموزشی و امکانات و تجهیزات آموزشی مشکلاتی هستند که در ارتباط با مدیریت آموزشی و برنامه‌های آموزشی به چشم می‌خورند و میزان ترک تحصیل را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در مورد عامل برنامه آموزشی، بیش از همه نارسایی‌های نحوه حضور و تأثیرگذاری معلم چون عدم ارتباط عاطفی صحیح میان معلم و دانش‌آموز، ضعف تخصصی و دانش تربیتی معلمان و عدم توانایی در جذب و علاقه‌مند ساختن دانش‌آموزان به تحصیل مؤثر است. نتیجه این نارسایی ترک تحصیل، افت تحصیلی و تکرار پایه بوده است.

ولز^۱ و همکارانش بر نقش عوامل درون مدرسه در بازماندگی از تحصیل دانش‌آموزان تأکید داشته و معتقد است که ساختار و اندازه گروه‌های آموزشی می‌تواند در بازماندگی تحصیلی مؤثر باشد. وجود ضعف در روابط معلم و شاگرد، تخصصی بودن معلمان در موضوعات درسی و رشد منفی ارزیابی از خود در بین دانش‌آموزان اقلیت نیز می‌تواند در بازماندگی تحصیلی آنان مؤثر واقع شود (عارفی، ۱۳۸۳: ۱۵۲-۱۵۳). نتایج بررسی‌ها نشان‌دهنده این مطلب است که این دو دسته عوامل مکمل یکدیگرند، به گونه‌ای که هر دو دسته عوامل فوق بر بازماندگی تحصیلی تأثیرگذارند. در عین حال، مجموع بررسی‌های به عمل آمده در بخش‌های گوناگون این پژوهش نشان می‌دهد که به نوعی تقدم در تأثیرگذاری عوامل بیرونی بر بازماندگی تحصیلی وجود دارد. در میان عوامل بیرونی، عوامل نابسامانی خانوادگی به همراه عوامل اقتصادی به ویژه در جوامع محروم‌تر اثرگذارتر از سایر عوامل هستند و به نوعی تقدم در تأثیرگذاری عوامل بیرونی وجود دارد.

1. Wells

محققان در این پژوهش برای حفظ کیفیت مطالعه، از شاخص کاپا استفاده کرده‌اند که در آن p_o ، میزان توافق مشاهده شده و p_e ، میزان توافق موردانتظار است. مقدار کاپا بین صفر تا یک نوسان دارد و هرچه مقدار آن به عدد یک نزدیک‌تر باشد، نشان می‌دهد که توافق بیش‌تری بین مرورگران وجود دارد. بدین‌صورت که شخص دیگری از نخبگان علوم اجتماعی بدون اطلاع از نحوه ادغام کدها و مفاهیم ایجاد شده توسط پژوهشگر اقدام به دسته‌بندی کدها در مفاهیم کرده است. سپس مفاهیم ارائه شده توسط پژوهشگر با مفاهیم ارائه شده توسط این فرد مقایسه شده است. همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌گردد، پژوهشگران ۶ مفهوم و فرد خبره ۷ مفهوم ایجاد کرده‌اند که از این تعداد ۶ مفهوم مشترک هستند. مقدار شاخص کاپا برابر با ۸۶٪ محاسبه شد که با توجه به جدول ۵ در سطح توافق عالی قرار گرفته است.

جدول شماره ۴. پایایی روش فراترکیب

پژوهشگر				
		بله	خیر	مجموع
نظر خبره	بله	$A = 6$	$B = 1$	۷
	خیر	$C = 0$	$D = 1$	۱
	مجموع	۶	۲	$N = 8$

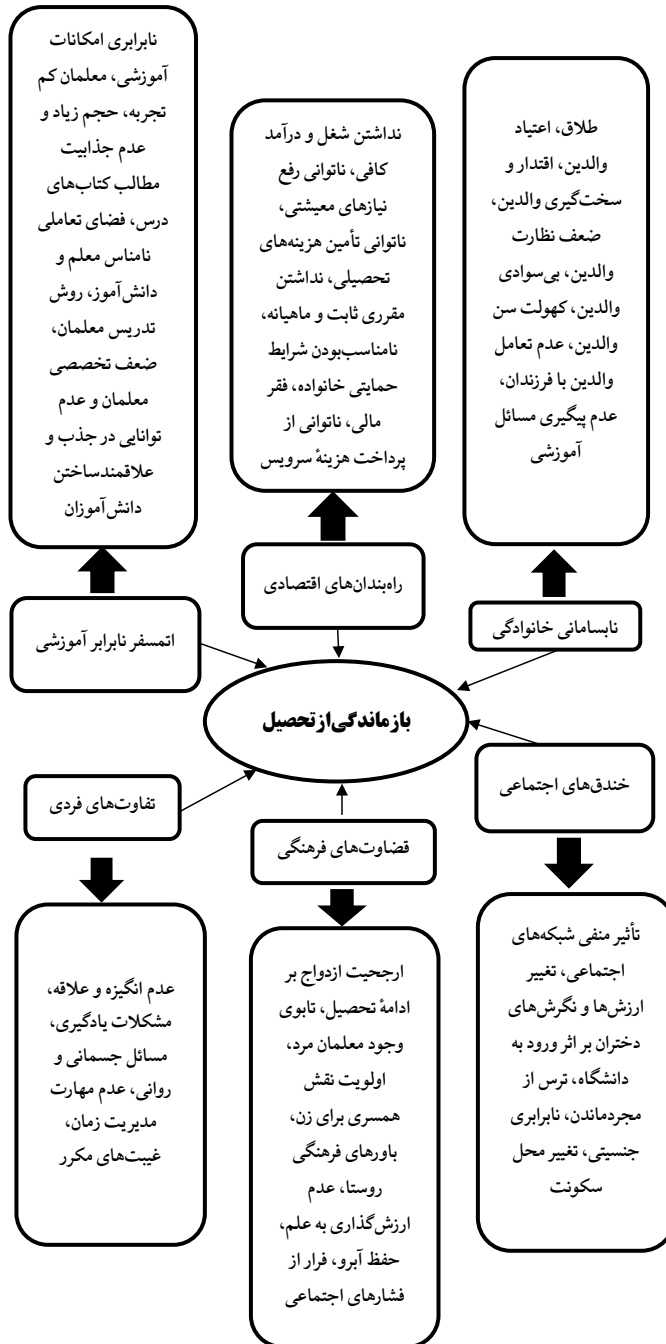
$$A + D/N = 0/87$$

$$A + B/N * A + C/N * C + D/N * B + D/N = 0/019$$

$$Kappa = \frac{p_o - p_e}{1 - p_e} = 0/86$$

جدول شماره ۵: وضعیت شاخص کاپا

وضعیت توافق	مقدار عددی شاخص کاپا	وضعیت توافق	مقدار عددی شاخص کاپا
مناسب	۰/۴۱ - ۰/۶	ضعیف	۰
معتبر	۰/۸ - ۰/۶۱	بی اهمیت	۰ - ۰/۲
عالی	۰/۸۱ - ۱	متوسط	۰/۲۱ - ۰/۴

شکل شماره ۲. مدل بازماندگی از تحصیل

در مرحله آخر، یافته‌های به دست آمده از مراحل قبل به صورت یک مدل ارائه می‌گردد که این مدل بر اساس مؤلفه‌ها و ابعاد است؛ بنابراین، مطالعه حاضر با جمع‌بندی مطالعات کیفی، یافته‌های حاصل از مراحل گذشته را دسته‌بندی و ترکیب و مدل ابعاد بازماندگی از تحصیل را طراحی و ترسیم نموده است.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی نظام‌های آموزشی مدرن، تضمین دسترسی برابر همه افراد به فرصت‌های آموزشی باکیفیت است. فرصت‌های آموزشی برابر به معنای فراهم بودن شانس یکسان برای ورود به نظام آموزشی، بهره‌مندی از کلاس‌های درس مناسب، معلمان متخصص، امکانات و تجهیزات آموزشی پیشرفته و فضای یادگیری مطلوب برای همه دانش‌آموزان، صرف‌نظر از پیشینه اجتماعی، اقتصادی، یا فرهنگی آن‌ها، است. موفقیت یا شکست تحصیلی دانش‌آموزان نه تنها سرنوشت تحصیلی و حرفه‌ای آن‌ها را شکل می‌دهد، بلکه به عنوان شاخصی کلیدی در ارزیابی عملکرد نظام‌های آموزشی و دغدغه‌ای اساسی برای خانواده‌ها مطرح است (قنبرپورعالم، فرح‌بخش و اسمعیلی، ۱۳۹۱). بازماندگی تحصیلی، به عنوان چالشی جهانی، گریبان‌گیر نظام‌های آموزشی در سراسر جهان است و به دلیل پیوند عمیق آموزش با نهادهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، از زوایای مختلف مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. این مطالعه با هدف شناسایی عوامل بازماندگی تحصیلی در ایران، از طریق رویکرد فراترکیب و تحلیل ۲۰ مقاله کیفی علمی-پژوهشی منتشرشده بین سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱، نشان داد که بازماندگی تحصیلی نتیجه تعامل پیچیده عوامل متعدد است. از میان عوامل شناسایی شده، نابسامانی خانوادگی (مانند فقدان سرپرست، فقر و روابط ناسالم خانوادگی) بالاترین فراوانی را داشته است.

از منظر نظری، نظریه بازتولید اجتماعی بوردیو (۱۹۷۷) چهارچوبی قدرتمند برای تحلیل بازماندگی تحصیلی ارائه می‌دهد. بوردیو معتقد است که مدرسه به عنوان ابزاری برای سلطه فرهنگی، ارزش‌ها و هنجارهای طبقه مسلط را بازتولید می‌کند و از طریق «خشونت نمادین»، نابرابری‌های اجتماعی را مشروع جلوه می‌دهد. در این فرآیند، ایدئولوژی استعداد، با ادعای بی‌طرفی نظام آموزشی، طبقات فرودست را به حاشیه رانده و نابرابری‌های تحصیلی را به نابرابری‌های اجتماعی تبدیل می‌کند (بون‌ویتز، ۱۳۹۰). سرمایه فرهنگی، شامل دانش، مهارت‌ها و زبان مشروع، نقش کلیدی در موفقیت تحصیلی ایفا می‌کند.

یافته‌های این پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان بازمانده از تحصیل اغلب از خانواده‌هایی با سرمایه فرهنگی پایین (مانند والدین بی‌سواد یا کم‌سواد) هستند که این امر با دشواری در تسلط بر زبان رسمی آموزشی و درک محتوای درسی تشدید می‌شود (سپیدنامه، مؤمنی و سلیمان‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۹۴). برنشتاین (۱۹۷۱) نیز با تأکید بر قواعد زبانی، تفاوت‌های طبقاتی در استفاده از زبان مفصل یا محدود را عامل مهمی در عملکرد تحصیلی می‌داند. در ایران، تفاوت میان زبان مادری برخی اقوام و زبان رسمی آموزشی، به‌ویژه در سال‌های اولیه تحصیل، مشکلات یادگیری را تشدید می‌کند (امیری، ۱۳۹۳: ۳۷). این یافته‌ها با پژوهش‌های محمدی و همکاران (۱۳۹۸)، فرج‌خواه و همکاران (۱۴۰۰) و بهنام فریمانی و همکاران (۱۴۰۱) هم‌خوانی دارد.

عوامل اقتصادی نیز نقش برجسته‌ای در بازماندگی تحصیلی دارند. لوگان (۱۹۸۳) با تأکید بر تأثیر وضعیت اقتصادی-اجتماعی بر انگیزه تحصیلی، نشان می‌دهد که دانش‌آموزان از خانواده‌های کم‌درآمد اغلب آرزوهای تحصیلی محدودی دارند که این امر به شکست تحصیلی منجر می‌شود. خانواده‌های مرفه، با ارائه حمایت عاطفی و مالی، فرزندان خود را به سوی موفقیت تحصیلی سوق می‌دهند، در حالی که خانواده‌های فقیر ممکن است احساس ناتوانی در برابر تحصیلات را به فرزندان منتقل کنند. گالسر (۱۹۹۵) نیز بر فراگیری بیشتر شکست تحصیلی در مناطق محروم تأکید دارد، جایی که کاستی‌های نظام آموزشی تأثیر مخرب‌تری بر دانش‌آموزان فقیر می‌گذارد (باغدار سعدآباد، ۱۴۰۰: ۵). نظریه پردازان تضاد، مانند مارکسیست‌ها و نئومارکسیست‌ها، نظام آموزشی را ابزاری برای حفظ نابرابری‌های طبقاتی می‌دانند که تحت کنترل نخبگان اقتصادی عمل می‌کند و ایده فرصت‌های برابر آموزشی را به یک اسطوره تبدیل می‌کند (شارع‌پور، ۱۳۸۷). یافته‌های این مطالعه تأیید می‌کنند که نابرابری‌های اقتصادی، مانند فقر و هزینه‌های بالای تحصیل، از موانع اصلی دسترسی به آموزش در ایران هستند.

نابرابری‌های آموزشی در محیط مدارس نیز عامل مهمی در بازماندگی تحصیلی است. کلمن (۱۹۶۶) نابرابری آموزشی را در پنج بعد تعریف می‌کند: ۱) نابرابری در منابع مدرسه (مانند بودجه، امکانات و کیفیت معلمان)، ۲) نابرابری در نتایج تحصیلی (به دلیل تفاوت در عملکرد مدارس)، ۳) نابرابری در جبران محرومیت‌ها (عدم حمایت کافی از دانش‌آموزان محروم)، ۴) نابرابری در دسترسی به مدارس غیرمجزا و ۵) نابرابری در جو مدرسه (مانند فرهنگ و انتظارات تحصیلی).

این مطالعه نشان داد که کمبود امکانات آموزشی، کلاس‌های شلوغ و جو نامناسب تحصیلی در مدارس مناطق محروم ایران، بازماندگی تحصیلی را تشدید می‌کند (حسین‌بر و بلوچ‌زهی، ۱۴۰۰). این یافته‌ها با پژوهش‌های شاه‌محمدی و بهمنی (۱۳۹۹) و صادقی و همکاران (۱۳۹۸) هم‌راستا است.

عوامل فرهنگی و جنسیتی نیز نقش مهمی در بازماندگی تحصیلی ایفا می‌کنند. باورهای سنتی، مانند اولویت دادن به تحصیل پسران، ازدواج زودهنگام دختران و ترس از لطمه به آبروی خانواده، به‌ویژه در مناطق روستایی و محروم، مانع ادامه تحصیل دختران می‌شوند. وبر (۱۹۴۷) تأکید دارد که افراد به دنبال ارزش‌های فرهنگی موردپذیرش جامعه خود هستند و در جوامعی که تحصیل ارزش محدودی دارد، بازماندگی تحصیلی به امری رایج تبدیل می‌شود (فرضی‌زاده، طالب و متوسلی، ۱۳۹۶: ۱۲۸). پژوهش‌های صیادیان برخوردار و عنبری (۱۴۰۱)، تورانی و عارف‌نژاد (۱۳۹۶) و حیدری و همکاران (۱۴۰۱) نشان می‌دهند که موانع فرهنگی، مانند مخالفت با تحصیل دختران و کلاس‌های مختلط، از عوامل کلیدی بازماندگی در ایران هستند. علاوه بر این، عوامل فردی، مانند انگیزه و استعداد تحصیلی، نیز تأثیرگذارند. راش (۱۹۹۴) انگیزه را شاهره یادگیری می‌داند و معتقد است دانش‌آموزانی با انگیزه پایین، کمتر برای ادامه تحصیل تلاش می‌کنند. یافته‌های غلامی و سدرپوشان (۱۳۹۹) و فرج‌خواه و همکاران (۱۴۰۰) نیز نقش انگیزه و توان یادگیری را در بازماندگی تحصیلی تأیید می‌کنند.

در جمع‌بندی، بازماندگی تحصیلی نتیجه تعامل عوامل اقتصادی (فقر و هزینه‌های تحصیل)، فرهنگی (باورهای سنتی و نابرابری جنسیتی)، اجتماعی (نابسامانی خانوادگی و نابرابری قومی) و آموزشی (کمبود امکانات و جو نامناسب مدرسه) است. نظریه‌پردازانی مانند بوردیو، برنشتاین و کلمن بر نقش سرمایه فرهنگی، قواعد زبانی و نابرابری‌های ساختاری تأکید دارند، در حالی که اتکینسون (۱۹۶۷) و راش (۱۹۹۴) انگیزه را عامل کلیدی می‌دانند. این مطالعه، با تحلیل جامع عوامل بازماندگی تحصیلی در ایران، شکاف موجود در پژوهش‌های پیشین را پر کرده و چهارچوبی یکپارچه برای سیاست‌گذاری ارائه می‌دهد. برای کاهش بازماندگی تحصیلی، اجرای سیاست‌های هدفمند و مبتنی بر داده‌های دقیق ضروری است. نهادهای متولی باید آمار بازماندگان از تحصیل را به‌صورت مستمر پایش کرده و راهکارهای متناسب با ویژگی‌های هویتی، اقتصادی و جغرافیایی ارائه دهند. پیشنهادات زیر برای سیاست‌گذاری آموزشی ارائه می‌شود:

- توجه به خاستگاه اقتصادی-اجتماعی: سیاست‌گذاران باید برنامه‌های حمایتی برای دانش‌آموزان مناطق محروم و خانواده‌های کم‌درآمد طراحی کنند.
- ارتقای پوشش تحصیلی: اجرای برنامه‌های جذب و بازگرداندن بازماندگان از تحصیل، به‌ویژه در مناطق روستایی و حاشیه‌ای، تقویت شود.
- کاهش هزینه‌های تحصیل: تحصیل در مدارس دولتی برای دانش‌آموزان بی‌بضاعت رایگان یا کم‌هزینه شود.
- شناسایی زودهنگام مشکلات: مشاوران تحصیلی برای شناسایی دانش‌آموزان در معرض خطر ترک تحصیل (به دلیل مشکلات خانوادگی یا تحصیلی) فعال شوند.
- حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر: سازمان بهزیستی و کمیته امداد، پوشش حمایتی برای کودکان بازمانده از تحصیل به دلیل فقر، معلولیت، یا یتیمی ارائه دهند.
- تقویت سوادآموزی: برنامه‌های سوادآموزی محلی توسط معلمان ابتدایی، به‌ویژه در مناطق محروم، گسترش یابد.
- مقابله با موانع فرهنگی: برنامه‌های آگاهی‌بخشی برای تغییر باورهای سنتی، مانند ازدواج زودهنگام و تبعیض جنسیتی، اجرا شود.
- بهبود زیرساخت‌های آموزشی: سرمایه‌گذاری در امکانات آموزشی، کاهش تراکم کلاس‌ها و ارتقای کیفیت تدریس در مناطق محروم افزایش یابد.

منابع

- امیری، محمد (۱۳۹۳). تحلیلی دو سطحی از تأثیر وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانواده و درجه توسعه‌یافتگی استان محل زندگی بر بازماندگی تحصیلی فرزندان در ایران. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۱(۳)، ۵۵-۳۳.
- ایمان، محمدتقی و روحانی، علی. (۱۳۹۲). هویت اسلامی و هویت‌های رقیب (هویت جهانی، ملی و قومی)؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شیراز. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۶(۱)، ۱۴۸-۱۲۷.
- باغدارسعدآباد، زهرا (۱۴۰۰). مروری بر عوامل مؤثر بر عملکرد تحصیلی (پیشرفت و افت تحصیلی) دانش‌آموزان. نشریه علمی رویکردهای پژوهشی نوین مدیریت و حسابداری، ۵(۱۶)، ۱۰-۱.
- بون‌ویتز، پاتریس (۱۳۹۰). درس‌هایی از جامعه‌شناسی پیر بوردیو (جهانگیر جهانگیری و حسن پورسفیر، مترجمان). تهران: آگه.
- بهنام‌فریمانی، نجمه، صدرنبوی، فاطمه و فولادیان، مجید (۱۴۰۱). جبر چند ساحتی و بازماندگی انتخابی: مطالعه کیفی فرآیند بازماندگی از تحصیل کودکان افغانستانی ساکن در شهر مشهد. دو

- فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۹(۲۰)، ۲۹-۷.
- بیات، موسی و ملاشاهی، محمدرضا (۱۴۰۱). بررسی روند ترک تحصیل و بازماندگی از تحصیل در آموزش و پرورش (سال‌های ۱۴۰۱-۱۳۹۳). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
  - بیرانوند، سارا، فیروزآبادی، سیداحمد و صادقی، رسول (۱۴۰۱). تفاوت‌های روستا-شهری ازدواج و ترک تحصیل دختران در دوره متوسطه دوم (دبیرستان). نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۷(۳۲)، ۷۶-۵۱.
  - پیری، موسی و محمودی بردزردی، سعید (۱۳۹۴). تبیین افت تحصیلی بر اساس مستندات و دیدگاه اعضای شوراهای دبیران شهرستان ایزده. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۱۴(۳)، ۸۷-۱۱۲.
  - تورانی، حیدرو عارف نژاد، سعید (۱۳۹۶). بررسی موانع و شیوه‌های جذب کودکان بازمانده از تحصیل در مناطق روستایی و عشایری. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۳(۴)، ۴۸-۳۱.
  - حسین‌بر، محمدعثمان و بلوچ‌زهی، اسلم (۱۴۰۰). افت تحصیلی در مناطق پیرامونی (مورد مطالعه: دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم شهر نیک شهر استان سیستان و بلوچستان). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۰(۳)، ۸۲۹-۸۰۵.
  - حسینی فتح‌آبادی، هانیه‌سادات، روحانی، علی و نادری نویندگانی، زهرا (۱۴۰۱). بر ساخت اجتماعی خودزنی در بستر تغییرات نظام آموزشی: مطالعه‌ای کیفی در بین دانش‌آموزان دختر یزدی. تداوم و تغییر اجتماعی، ۲(۱)، ۳۳۰-۳۱۱.
  - حیدری، آرش، صداقت، مریم و میرزائی، علی (۱۴۰۱). فرایندهای تولید و بازتولید بازماندگی از تحصیل در استان سیستان و بلوچستان. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۲)، ۷۰-۴۷.
  - خواجه‌نوری، بیژن، روحانی، علی و هاشمی، سمیه (۱۳۹۱). گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی، مطالعه موردی: زنان شهر شیراز. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۳(۳)، ۱۴۱-۱۶۶.
  - دبور، فینفگلد کانت (۱۳۹۹). راهنمای فراترکیب کیفی. (نیماسکندری‌نیا، مترجم). تهران: هیمه.
  - زارع شاه‌آبادی، اکبر و بنیاد، لیلا (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر نابرابری آموزشی در بین دانش‌آموزان شهر کازرون. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، ۴(۱۳)، ۶۸-۳۹.
  - زارعی محمودآبادی، علیرضا، روحانی، علی، افشانی، سیدعلیرضا و موسوی، سیدمحسن (۱۴۰۳). مردم‌نگاری انتقادی: یک ارزیابی نظری. تداوم و تغییر اجتماعی، ۳(۱)، ۲۰۲-۱۸۳.
  - زنجانی زاده، هما (۱۳۸۶). تحلیل رابطه آموزش و پرورش و نابرابری‌های جنسیتی. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۹۱(۷)، ۵۵-۷۰.
  - سالنامه آماری وزارت آموزش و پرورش، ۱۴۰۱.
  - سیددنامه، بهروز، مؤمنی، حسن و سلیمان‌نژاد، محمد (۱۳۹۵). شناسایی دلایل ترک تحصیل دانش‌آموزان مقطع ابتدایی منطقه آموزش و پرورش موسیان (نواحی روستایی). توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۱۸(۱)، ۱۹۸-۱۶۷.
  - سجادی، حامد، امیرکافی، مهدی و گروسی، سعیده (۱۴۰۳). سرمایه اجتماعی، امید به آینده و تمایل به مهاجرت بین‌المللی: مطالعه‌ای در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان. تداوم و تغییر اجتماعی، ۳(۲)، ۴۱۱-۳۸۱.
  - سلیمی، لیلا و حسینی، رفیق (۱۴۰۰). بازنمایی معنایی پدیده افت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر و ارائه مدلی پارادایمیک. دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی، ۹(۱۷)، ۲۴۶-۲۲۳.

- شارع پور، محمود (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: سمت.
- شارع پور، محمود (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: سمت.
- شاه‌محمدی، انور و بهمنی، مهری (۱۳۹۹). واکاوی عوامل مؤثر بر ترک تحصیل دختران روستایی با رویکرد مبتنی بر نظریه داده بنیاد: مورد استان کردستان. فصلنامه علمی تدریس پژوهی، ۸(۳)، ۱۹۴-۱۷۱.
- صادقی، درنا، خداحمی، سمیه و مؤمنی، حسن (۱۳۹۸). بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول نواحی روستایی: یک مطالعه داده بنیاد. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۱۸(۷۱)، ۱۴۹-۱۲۷.
- صیادیان‌برخوردار، محدثه و عنبری، موسی (۱۴۰۱). رسم کودک همسری و نابرابری در آموزش رسمی دختران روستایی (مطالعه روستاهای شهرستان الشتر). نامه انسان‌شناسی، ۱۹(۳۵)، ۱۳۶-۱۱۱.
- عابدی جعفری، عابد و امیری، مجتبی (۱۳۹۸). فراترکیب روشی برای سنتز مطالعات کیفی. فصلنامه علمی پژوهشی روش‌شناسی علوم انسانی، ۲۵(۹۹)، ۷۳. ۸۷.
- عارفی، مرضیه (۱۳۸۳). شناسایی متغیرهای اثرگذار بر ترک تحصیل زود هنگام دختران دوره راهنمایی. زن در توسعه و سیاست، ۲(۳)، ۱۶۱-۱۴۷.
- غلام پور، میثم و آیتی، محسن (۱۳۹۸). روایت پژوهی ترک تحصیل دانش‌آموز دختر روستایی. پژوهش‌نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۰(۴)، ۱۰۰-۷۷.
- غلامی، آبتین و سدرپوشان، نجمه (۱۳۹۹). درک تجربه زیسته علل گریز از مدرسه دانش‌آموزان متوسطه دوره اول. نشریه علمی پژوهش‌های آموزش و یادگیری، ۱۷(۲)، ۱۴۹-۱۳۷.
- فاتحی، لیلا و عالی‌زاد، اسماعیل (۱۴۰۱). مدرسه و برساخت سوژگی دانش‌آموزان در امر مشارکت اجتماعی (مطالعه کیفی مدارس شهر اصفهان). تداوم و تغییر اجتماعی، ۱(۱)، ۹۸-۷۷.
- فرج‌خواه، سهراب، نصیری، محمدرضا و جاویدپور، مرتضی (۱۴۰۱). بررسی تجربه زیسته والدین از دلایل افت تحصیلی دانش‌آموزان ابتدایی شهرستان اردبیل منطقه هیر. فصلنامه رویکردی نو در علوم تربیتی، ۴(۲)، ۵۷-۵۰.
- فرضی‌زاده، زهرا، طالب، مهدی و متوسلی، محمود (۱۳۹۵). بررسی موانع تحصیل دختران روستایی. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۳(۱)، ۱۳۴-۱۱۵.
- فرید، ابوالفضل، حبیبی‌کلیدر، رامین و محمدی، محمد (۱۳۹۷). مطالعه پدیدارشناسی تعلق‌ورزی تحصیلی دانش‌آموزان. فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۲(۴۰)، ۱۲۷-۱۰۵.
- فیروزآبادی، سیداحمد، راغفر، حسین و احمدی، هیوا (۱۳۹۹). سیاست‌های تجارت مرزی و نقش آن در زندگی تحصیلی جوانان مرزنشین. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۲)، ۵۴-۲۹.
- قنبرپورعالم، ضرغام، فرح‌بخش، کیومرث و اسمعیلی، معصومه (۱۳۹۱). بررسی و مقایسه روابط خانوادگی دانش‌آموزان موفق و ناموفق در تحصیل. خانواده پژوهی، ۸(۳۱)، ۳۵۳-۳۳۷.
- کنعانی‌آذری، نیما، رضایی‌دیزگاه، مراد، گودرزوند چگینی، مهرداد و رضایی‌کلیدبری، حمیدرضا (۱۳۹۹). فراترکیب مطالعات فرسودگی شغلی بین پرستاران. فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی، ۹(۴)، ۱۵۵. ۱۲۵.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی. (حسن چاووشیان، مترجم). تهران: نی.

- محمدی، سیدتقی، کاظمی، نواب و رسول‌زاده، وحید (۱۳۹۸). تحلیل ادراک و تجربه زیسته معلمان ابتدایی شهرستان طارم از دلایل افت تحصیلی دانش‌آموزان در درس ریاضی. مطالعه به روش پدیدارشناسی. مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۲(۱۱)، ۲۹-۴۱.
- مدنی، شایسته (۱۳۹۱). بررسی فرهنگ حاشیه‌نشینی و موقعیت تحصیلی دانش‌آموزان مطالعه موردی: منطقه حصار خط چهار شهرستان کرج. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۲(۳)، ۸۵-۱۱۰.
- منادی، مرتضی و اسمعیلی، نیلوفر (۱۳۹۵). شناسایی علل اهمال‌کاری تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان دختر مقطع دبیرستان. دومین کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین در علوم انسانی، ۲۹، ۱-۲.
- نیازی، محسن و ذوالفقاری، اکبر (۱۴۰۲). طراحی الگوی عوامل مؤثر بر نشاط سازمانی کارکنان: پژوهشی به روش فراترکیب. مدیریت فرهنگ سازمانی، ۲۱(۲)، ۱۵۵-۱۶۹.
- نیازی، محسن، ذوالفقاری، اکبر، آب شیرین، شکوفه و رضایی، الهام (۱۴۰۱). فراترکیب تدوین و طراحی مدل جدید عوامل مؤثر بر سلامت اجتماعی ایرانیان. نشریه مطالعات راهبردی فرهنگ، ۲(۴)، ۱۱۱-۱۳۶.
- Aggarwal, Anchal. (2024). A Study of Exploring Socio-Economic Determinants of Students' Dropout Rate in Delhi Government Schools. The Academic, 2(4), 434-445.
- Atkinson, John (1974). A theory of achievement motivation. 1st ed. Newyork: John Wiley press. 1967: 203-215.
- Bengesai, Annah, Amusa Lateef & Makonye Felix (2021). The Impact of Girl Child Marriage on the Completion of the First Cycle of Secondary Education in Zimbabwe: A Propensity Score Analysis. PLoS ONE 16(6): e0252413.
- De Witte, Kristof, Cabus, Sofie, Thyssen, Geert, Groot, Wim, & van Den Brink, Henriette (2013). A critical review of the literature on school dropout. Educational Research Review, 10(1), 13-28.
- Ebabu, Kassie, Workie, Demeke, Woya, Ashenafi & Sisha, Teshager. A. (2024). Spatially-informed insights into early marriage and school dropout: An advanced bivariate binary multilevel model for understanding Ethiopia's context. Heliyon. 10(11), 1-30.
- Gubbels, Jeanne, van der Put, Claudia, & Assink, Mark. (2019). Risk factors for school absenteeism and dropout: A meta-analytic review. Journal of youth and adolescence, 12(48), 1637-1667.
- Guzmán, Alferedo, Barragán, Sandra, & Cala Vitery, Favio. (2021). Dropout in rural higher education: A systematic review, Frontiers in Education, 6(8), 1-25.
- Klein, Markus, Sosu, Edward, & Dare, Shadrach. (2020). Mapping inequalities in school attendance: The relationship between dimensions of socioeconomic status and forms of school absence. Children and Youth Services Review, 118, 105432.
- Koopmann, Jonas, Zimmer, Lena, & Lörz, Markus. (2024). The impact of

- COVID-19 on social inequalities in German higher education. An analysis of dropout intentions of vulnerable student groups. *European Journal of Higher Education*, 14(2), 290-307.
- Lyche, Cecilia (2010). Taking on the completion challenge: A literature review on policies to prevent dropout and early school leaving. *Oecd Education Working paper*, 10(53). 1-64.
  - Rumberger, Russel, & Lim, Sun. (2008). Why students drop out of school: A review of 25 years of research, California Dropout Research Project Report, University of California, Santa Barbara
  - Singh, Renu, Mukherjee, Protap, & Kumar, Amit. (2023). Exploring factors affecting gender inequality in the completion of higher education in India: a survival model analysis, *Research Reports, India: Young Lives*
  - Venkatesan, Raghul, Karmegam, Dhyvia D., & Mappillairaju, Bagavandas. (2024). Exploring determinants of school dropout across regions in India: a comprehensive meta-analysis. *Journal of Computational Social Science*, 8(1), 1669-1697.
  - Wilson, David, Gottfredson, Denis, & Najaka, Stacy. (2001). School-based prevention of problem behaviors: A meta-analysis. *Journal of quantitative criminology*, 17(1), 247-272.
  - Wilson, Sandra, & Tanner-Smith, Emily. (2013). Dropout prevention and intervention programs for improving school completion among school-aged children and youth: A systematic review. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 4(4), 357-372.
  - Zeragaber, Tsinat, Teame, Ghirmani, & Tsighe, Zemenfes. (2024). Assessing the effect of home-to-school distance on student dropout rate in Adi-Keyih sub-zone, Eritrea. *International Journal of Educational Research Open*, 7(1), 100340.

References (in Persian)

- Abedi Jafari, Abed & Amiri, Mojtaba (2019). Meta-Synthesis as a Method for Synthesizing Qualitative Researches. *Humanities Methodology*, 25(99), 73-87.
- Amiri, Mohammad (2013). A Bi-Level Analysis of the Effect of the Household SES and the Provincial Level of Development on Academic Deprivation among Iranian Children. *QJOE* 2015; 31(3):33-55.
- Baghdar Saadabad, Zahra (2021). A review of factors affecting academic performance (progress and decline) of students. *Scientific Journal of Modern Research Approaches to Management and Accounting*, 5(16), 1-10.
- Bayat, Musa and Mollashahi, Mohammad Reza (2022). Studying the trend of dropout and dropout in education (1401-1393). Tehran: Research Center of the Islamic Consultative Assembly.

- Behnam Farimani, Najmeh, Sadrnabavi, Fatemeh & Fouladian, Majid (2022). Multidimensional Determinism and Selective Dropout; A Qualitative Study of Educational Survival Process of Afghan Children Living in Mashhad, Biquarterly Journal of Sociology of Social Institutions, 9(20), 7-29.
- Beiranvand, Sara, Firouzabadi, Seyyed Ahmad and Sadeghi, Rasoul (2022). Rural-Urban Differences in Teenage Marriage and High School Dropout of Girls in Iran. Journal of Population Association of Iran, 17(32), 51-76.
- Bonvits, Patris (2011). Lessons of Pierre Bourdieu Sociology, Translated by Jahangir Jahangiri & Hassan Poursafir, Tehran: Agah
- Deborah, Feinfeld Kant (2020). A Guide to Qualitative Metasynthesis. (Translated by Nima Eskandarinia). Tehran: Himeh Publishing.
- Farajkhah, Sohrab, Nasiri, Mohammad Reza & Javidpour, Morteza (2022). Investigating the lived experience of parents of the reasons for academic failure of primary students in Ardabil city, Hir region. Journal of New Approach to Childrens Education, 4(2), 50- 57.
- Farid, Abolfazl, Habibi Kaleebar, Ramin & Mohammadi, Mohammad (2018). Representation of the lived Experience of the Male Pre University Students with Procrastination in Marivan City: A Phenomenological Study. Journal of Research in Educational Systems, 12(40), 105- 127.
- Farzizadeh, Zahra, Taleb, Mehdi & Motavasoli, Mahmoud (2015). A Qualitative Study of the Academic Hurdles Faced by Girls in Rurals Regions, 33(1), 115-134.
- Fatehi, Leila & Alizad, Ismaeil. (2022). School and Reconstructing Students' Subjectivity in Social Participation (Qualitative Study of Isfahan Schools). Journal of Social Continuity and Change (JSCC), 1(1), 77-98
- Firouzabadi, Seyed Ahmad, Raghfar, Hossein & Ahmadi, Hiva (2020). The Impact of the commercialization policy of Iran on the youth educational inhabitants. Iranian Journal of Social problems, 10(2), 29- 54.
- Gholami, Abtin & Sedarpooshan, Najmeh (2020). Understanding living experiences of 1st grade high schools' Truancy causes. Scientific Journal of Teaching and Learning Research, 17(2), 137-149.
- Gholampour, Meysam & Ayati, Mohsen (2019). Narrative research of rural girl student dropout. Institute for Humanities and Cultural Studies, 10(4), 77-100.
- Giddens, Anthony (2020). Sociology. Translated by: Hassan Chavoshian, Ney Publishing.
- Heydari, Arash, Sedaghat, Maryam & Mirzaei, Ali (2022). Production and Reproduction Processes of Deprivation of Education in Sistan and Baluchestan. Strategic Research on Social problems, 11(2), 47-70.
- Hossein Bor, Mohammad Osman & Baloch Zehi, Aslam (2021). Educational decline in Peripheral Areas (Case study: high school students in Nikshahr, Sistan

- and Baluchestan province). Quarterly of Social Studies and Research in Iran, 10(3), 805-829.
- Hosseini Fathabadi, Haniesadat. Ruhani, Ali & Naderi Nobandegani, Zahra. (2022). The Social Construction of Self-harm in the Changing Context of Educational System: A Qualitative Study of Female Students in the City of Yazd, Iran. Journal of Social Continuity and Change (JSCC), 1(2), 311-330
  - Kanani Azari, Nima, Rezaei Dizgah, Morad, Goudarzand Chegini, Mehrdad & Rezaei Kilidbari, Hamidreza (2020). Meta-Synthesis of Burnout Studies among Nurses. Organizational Behavior Studies Quarterly, 9(4), 125-155.
  - Khajenoori, Bijan, Ruhani, Ali & Hashemi, Somayeh. (2012). Tendency towards Veil and Different Lifestyles Case Study: Shiraz Women. Journal of Applied Sociology, 23(3), 141-166
  - Madani, Shayesteh (2012). Investigating the culture of marginalization and the educational status of students, case study: Hesar Khat Chahar area, Karaj city. Iranian Journal of Anthropological Research, 2(3), 85-110.
  - Marzieh, Arefi (2014). Identifying variables affecting early school leaving among middle school girls. Woman in Development & Politics, 2(3), 147-161.
  - Mohammadi, Seyed Taghi, Kazemi, Navab & Rasoulzadeh, Vahid (2019). Analysis of the perceptions and lived experiences of elementary school teachers in Tarom city regarding the reasons for students' academic decline in mathematics. A phenomenological study. Journal of Modern Advances in Psychology, Educational Sciences and Education, 2(11), 29-41.
  - Monadi, Morteza & Esmaeili, Niloufar (2016). Identifying the causes of academic procrastination from the perspective of female high school students. Second International Conference on New Approaches in the Humanities, 1(2), 1-29.
  - Niazi, Mohsen & Zolfaghari, Akbar (2023). Designing the Model of Factors Affecting the Organizational Vitality of Employees: A Meta-Synthesis Research. Organizational Culture Management, 21(2), 155-169.
  - Niazi, Mohsen, Zolfaghari, Akbar, Ab Shirin, Shokofeh, & Rezaei, Elham (2022). Meta-Synthesis of Compiling and Designing a New Model of Factors Affecting the Social Health of Iranians. Strategic Studies of Culture, 2(4), 111-136.
  - Piri, Musa & Mahmoudi Bardzardi, Saeed (2015). Dropout Explanation according to the views of teacher's council and its documents in Izeh city. Journal of Educational Innovations, 14(3), 87-112.
  - Qanbarpour Alam, Zargham, Farah Bakhsh, Kiyomars, & Esmaili, Masoumeh (2012). Studying and comparing family relationships between successful and unsuccessful students in education. Journal of Family Research, 8(31), 337-353.
  - Ruhani, Ali, Keshavarzi, Saeed, Kızık, Büşra, Çakal, Hüseyin (2023). Formation

- of hatred emotions toward Afghan refugees in Iran: A grounded theory study, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 29(4), 355-364.
- Sadeghi, Dorna, Khodarahmi, Somayeh and Momeni, Hassan (2019). Educational demotivation of the first-grade high school students in the rural areas: A grounded theory study. *Journal of Educational Innovations*, 18(71), 127-149.
  - Sajadi, Hamed, Amirkafi, Mehdi & Garousi, Saeedeh. (2025). Social Capital, Hope for the Future and the Desire for International Migration: A Study among University Students in Kerman. *Journal of Social Continuity and Change (JSCC)*, 3(2), 381-411.
  - Salimi, Leila & Hasani, Rafigh. (2021). Semantic Representation of the Phenomenon of Academic Dropout of Martyr and Veteran Students and Providing a Paradigmatic Model: Qualitative Research. 9(17), 223-246.
  - Sayadian, Barkhordar, Mohaddese and Anbari, Mousa (2022). Child Wifehood Custom and Inequality in the Formal Education of Rural Girls (Study on the Rurals of Aleshtar City). *Iranian Journal of Anthropology*, 19(35), 111-136.
  - Sepidnameh, Behrooz, Momeni, Hassan and Soleimannejad, Mohammad (2016). Identifying Causes of Dropout of Elementary School Students of Rural Districts of Musian Education System in Ilam Province. *Community Development (Rural-Urban)*, 8(1), 167-198.
  - Shahmohammadi, Anvar & Bahmani, Mehri (2020). Investigating Factors Affecting on Dropout of Rural Girls Based on Grounded Theory Approach: Case of Kurdistan Province. *Research in teaching*, 8(3), 171-194.
  - Sharepour, Mahmoud (2008). *Sociology of Education*. Tehran: Samt Publication.
  - Sharepour, Mahmoud (2015). *Sociology of Education*. Tehran: Samt Publication.
  - Sileshi, M., Jemal, K., & Feyisa, B. W. (2024). Determinants of school dropouts and the impact on youth unemployment: Evidence from Ethiopia. *Economic Systems*, 101228.
  - Tooraani, Heidar & Aarefnezhaad Saeed. (2016). Left out of School Children in Rural and Tribal Areas: Causes and Ways of Remediation. *QJOE* 2018; 33(4):31-48.
  - Zanjani Zadeh, Homa (2007). Analysis of the relationship between education and gender inequalities. *Quarterly Journal of Education*, (91), 55-70.
  - Zare Shahabadi, Akbar & Bunyad, Leila (2014). A Study of Factors Affecting on the Educational Inequality in Kazeroon City. *Sociological Studies of Youth*, 4(13), 39-68.
  - Zarei Mahmoudabadi, Alireza, Ruhani, Ali, Afshani, Seyedalireza & Mousavi, Seyedmohsen. (2024). Critical Ethnography: A Theoretical Assessment. *Journal of Social Continuity and Change (JSCC)*, 3(1), 183-202.